

MØTEINNKALLING - Nr.3 / 2024

Møtet gjelder	Rådet for byarkitektur
Møteinnkaller	Byarkitekten
Møte nr.	3 - 2024
Møtetidspunkt	09.04.2024, 12:30 - 15:30
Sted	Kjøpmannsgata 36, Møterom Tuba, 5.etg. Samme inngang som K.U.K.
	<p>Møteleder: Are Risto Øyasæter (Byarkitekt) Referent: Einar Bye Mette Bye (Byantikvar)</p> <p>Rådsmedlemmer: Torgeir Rønning Steffen Wellinger, Fredrik Shetelig (vara), Trond Heggem, Astrid Kjølen (vara) Ragnhild Snustad, Charles-Edmond Francois (vara) (Næringsforeningen har ikke oppnevnt representanter)</p> <p>Gjester: Elisabeth Kahrs (Byantikvaren, representerer evalueringsgruppen) Christina Authén (sekretær for evalueringen av Rådet)</p>
Meld forfall til:	einar.bye@trondheim.kommune.no / tlf: 46676670
Vedlegg:	<ol style="list-style-type: none"> Eksternevaluering av Rådet for byarkitektur Arkitekturstrategi for Trondheim, høringsutkast april 2024

ER DU INHABIL ELLER FORHINDRET?

Hvis du er inhabil eller ikke kan møte (helt/delvis): Gi beskjed til Byarkitekten ved enten:

einar.bye@trondheim.kommune.no, tlf: 466 76 670 eller are-risto.oyaseter@trondheim.kommune.no

3.1 Godkjenning av agenda

3.2 Nytt fra Byarkitekten

3.2.1 Nye forslag til [endringer i KPA](#) ble sendt på tilleggshøring 20.02.2024, med høringsfrist 06.04.2024. Byarkitekten har kommet med et høringsinnspill. Kort orientering.

3.3 Status representanter til rådet

Jan Løvdal har trukket seg som representant for Norske landskapsarkitekters forening. Trond Heggem tar over som fast representant og Astrid Kjølen blir ny vara.

3.4 Ekstern evaluering av Rådet for byarkitektur

Den eksterne evalueringen av Rådet for byarkitektur er ferdig.

Oppnevnt evalueringsgruppe har bestått av:

Roar Aas, politiker,

Ragna Vorkinnslien, politiker

Ragna Fagerli, Byplankontoret

Elisabeth Kahrs, Byantikvaren

Facilitering/sekretær: Mona Høiås Sæther og Christina Authén

Elisabeth Kahrs og Christina Authén fra evalueringsgruppen oppsummerer arbeidet.

Med utgangspunkt i denne evalueringen vil Byarkitekten skrive en politisk sak som kommer med en anbefaling om rådets fremtidige virksomhet.

3.5 Arkitekturstrategien

Rådet for Byarkitektur er oppnevnt som ekstern referansegruppe for arbeidet med Arkitekturstrategien og blir nå av de første som får anledning til å vurdere det ferdige høringsutkastet. Strategien skal etter planen sendes på høring 9.april.

I møtet tar vi en runde på generelle tilbakemeldinger, og kommentarer til hver enkelt tekst og hvert enkelt prinsipp. I diskusjonen vil vi vurdere om rådet skal gjøre en mer dyptgående vurdering, eller om dette er tilstrekkelig.

OBS: Arkitekturstrategien er inntil videre ikke et offentlig dokument og vi ber om at den holdes internt frem til offentliggjøring.

3.6 Eventuelt

3.7 Neste møte

Neste møte er den 7. mai.

Evaluering av “Rådet for byarkitektur” etter 2 års virke

Innspill til evalueringen fra oppnevnt evalueringsgruppe bestående av:

Roar Aas, politiker

Ragna Vorkinnslie, politiker

Ragna Fagerli, Byplankontoret

Elisabeth Kahrs, Byantikvaren

Facilitering/sekretær: Mona Høiås Sæther og Christina Authén

Evalueringen er gjennomført i februar/mars 2024 gjennom tre møter med forberedelser der vi har diskutert ulike tema knyttet til Rådet for byarkitektur. Temaene er valgt ut med bakgrunn i rådets mandat, spørsmålene i rådets egne evaluering, og den enkeltes erfaring med rådet. Evalueringen inneholder tre deler: 1) Rådets virke opp mot det tildelte mandatet 2) Sammendrag fra evalueringsgruppens diskusjoner og intervjuer 3) Oppsummering og anbefalinger.

1 - Rådets virke opp mot det tildelte mandatet

a) Rådet for byarkitektur skal rådggi og uttale seg om aktuelle saker og temaer av prinsipiell eller overordnet karakter som angår byens form og utseende

Sakene som er valgt ut har vært aktuelle og har i hovedsak vært av prinsipiell eller overordnet karakter. Følgende saker har vært tatt opp i rådet:

Møtedato	Sakstype	Sak	Presentert av	Uttalelse/diskusjon. Henvist til i saksfremlegg
01.03.2022	Informasjonssak	Pågående arbeid med KPA	Byplan	Diskusjon
01.03.2022	Informasjonssak	Byutviklingsstrategi	Byplan	Diskusjon
01.03.2022	Plansak	Campus - delområde 1 - Fengselstomta/nedre Grensen	Byplan	Uttalelse. Ja, henvist til
29.03.2022	Informasjonssak	Neighbourhood thinking	Byarkitekten	Diskusjon
29.03.2022	Plansak	Campus - delområde 2 - Hesthagen Høringsforslag	Byplan	Uttalelse. Nei, ikke henvist til
26.04.2022	Øvelse	“Arkitektur som verktøy”	Byarkitekten	Diskusjon
31.05.2022	Plansak	Reguleringsplan Reina	Rådet selv	Diskusjon

21.06.2022	Byggesak	Ola Frosts Veg 5	Utbygger	Diskusjon
25.10.2022	Prinsipp-diskusjon	Typologi: Boligbygg med butikk i sokkel	Byarkitekten	Diskusjon
25.10.2022	Plansak	Byåsveien 158 - detaljplan (8.4)	Byplan	Uttalelse Ja, henvist til
12.11.2022	Informasjonssak	Arkitekturstrategien	Byarkitekten	Diskusjon
12.11.2022	Informasjonssak	Brannen i Elgeseter gate 30 B	Byarkitekten	Diskusjon
12.11.2022	Plansak	Brøset med tilliggende veger, r20210042	Byplan	Høringsuttalelse Nei, ikke henvist til
12.11.2022	Plansak	Høringsinnspill til KPA 2022-2034	Byplan	Høringsinnspill til ny KPA
31.01.2023	Plansak	Trondheim Torg	Byplan	Uttalelse Ja, henvist til
31.01.2023	Prinsipp-diskusjon	Høyhus	Rådet selv (mandat, punkt c)	Høringsinnspill til ny KPA
28.02.2023	Byggesak	Falkenborgvegen 35	Byggesak	Uttalelse. Nei, ikke henvist til
28.02.2023	Plansak	Svenskjordet (sak til diskusjon)	Byplan	Diskusjon
28.03.2023	Plansak	Travbanevegen 3 - 6	Byplan	Diskusjon
28.03.2023	Plansak	Uståsen 2 og 4 - Kattem Torg	Byplan	Diskusjon
23.05.2023	Plansak	Haakon den VIIIs gate 25	Byplan	Uttalelse Nei, ikke henvist til
23.05.2023	Orienteringssak	Konseptvalgutredning Museum for kunst og design	Kommunedirektøren s fagstab, kultur og idrett og MIST	Uttalelse Nei, ikke henvist til
20.06.2023	Plansak	Reina, detaljregulering, r20180039	Byplan	Høringsinnspill til utbyggers planforslag. Nei, ikke henvist til
29.08.2023	Iht mandatet	Byggeskikkprisen	Rådet selv	Diskusjon
26.09.2023		Selvevaluering av rådet	Rådet selv	Diskusjon
31.10.2023	Informasjonssak	Arkitekturstrategien	Rådet selv	Diskusjon

b) Rådene bør, så langt det er faglig forsvarlig, være forankret i gjeldende byutviklingsstrategi.

Rådet har hatt et eget møte om strategien og kjenner denne. Selv om byutviklingsstrategien ikke nevnes konkret i referat og uttalelser, samsvarer flere av rådets diskusjoner, uttalelser og innspill med denne. I sak *Byåsveien 158* er det referert til “en by i øyehøyde” m.m.

c) Rådet kan foreslå å ta opp andre temaer og saker etter eget initiativ.

Rådet har i den første toårsperioden ikke tatt opp mange saker på eget initiativ. Saker fra administrasjonen og fra byarkitekten har vært nok til å fylle møtene. Byarkitekten har stått for utvelgelsen av sakene som er tatt opp. Byplankontoret og byggesakskontoret har i liten grad sendt saker til rådet på eget initiativ. Byarkitekten har innhentet flere saker via listen for saker som kommer opp i internt samråd, og spurt plan og byggesak om de ønsker å ta opp saken i rådet.¹

d) Hvert medlem av rådet, samt Byarkitekten, har én stemme.

Ikke evaluert, saksopplysning. Rådet har vært samstemt i sine uttalelser, ingen har hatt behov for å markere dissens.²

e) Rådets uttalelse følger en sak fram til politisk behandling. Dersom rådet ikke kommer fram til enighet, skal dette framgå av uttalelsen.

Rådet har vært samstemt i alle saker med hensyn til sine anbefalinger. Det har heller ikke vært store forskjeller mellom rådets og administrasjonens anbefalinger. Ifølge byplan ved Ragna Fagerli har administrasjonen fulgt vanlig praksis ved skriving av saksfremlegg, dvs. at de kun presiserer hvem innspill kommer fra dersom innspillet ikke er i samsvar med administrasjonens innstilling. I følgende saker har vi sett at rådets uttalelse er fremhevet som eget avsnitt, eller lagt ved som eget vedlegg til saksfremlegget.

- [Trondheim torg, utvidelse](#). Det henvises til uttalelsen fra rådet for byarkitektur, som er vedlagt saken.
- [Campus, delområde 1, fengselstomta](#) Rådets uttalelse fremhevet i eget avsnitt.
- Byåsveien 158. Rådets uttalelse fremhevet i eget avsnitt.

Det vil si at rådene mest sannsynlig fremkommer i sakene uten at man i alle saker kan se at de kommer fra “Rådet for byarkitektur”. Dette er ikke i samsvar med mandatet. Rådet for byarkitektur skal være en fri stemme, som skal komme tydelig frem i alle viktige saker av prinsipiell karakter. Det må vurderes om praksis eller mandat skal endres dersom rådet skal videreføres.

---

¹ Einar Bye, Byarkitekten

² Einar Bye, Byarkitekten

f) Rådet skal sammen med ordfører og byutviklingsdirektøren, være jury for kommunens byggeskikkpris. Sekretariatsfunksjonen skal ligge hos Byarkitekten.

Dette er en praktisk oppgave som har blitt gjennomført ved juryering av prisen for 2022 og 2023. Hvert år går det med ett rådsmøte til å gjennomgå kandidater og ett til juryarbeid. Dvs. at denne oppgaven tar ca. 20% av rådets kapasitet.

g) Rådets medlemmer kan ikke være med å gi råd i saker der de har egne interesser eller nære forbindelser til de som har særskilte interesser i saken. I slike tilfeller skal dette varsles.

Rådet har utarbeidet egne retningslinjer for habilitet. Habilitet er vurdert i alle møtereferat.

h) Rådet skal ha en fri stemme.

Gjennom enkelte avisoppslag, samt gjennom de ulike uttalelsene som er gitt, fremkommer det tydelig at rådet har en fri stemme. Det er et samlet råd som skal uttale seg. Eventuell uenighet skal tydeliggjøres i uttalelser.

2 - Sammendrag fra evalueringsgruppens diskusjoner, samt intervjuer

Spørsmålene er hentet fra rådets egnevaluering, samt fra evalueringsgruppens møter. Byggesak har svart skriftlig, mens de andre har svart ut i fysiske intervjuer.

Svarene som er gjengitt i de ulike kolonnene har kommet fra følgende:

Byggesak	Ingrid Solbakken, Trine Lill Johansen og Elisabeth Høyem
Byplan	Ragna Fagerli, Bjørnar Sandberg og Kjersti Myrvang
Politikere	Politikerne fra evalueringsgruppa
Byarkitekten	Are Risto Øyasæter

1. Hvilken rolle skal rådet ha - Hvem skal rådet gi råd til?

Byggesak	Rådet skal favne byggebransjen med faglig bredde. Kvalitet skal stå i fokus, ikke økonomisk gevinst.
Byplan	<p>Rådene som gis i saksfremlegget skal primært komme fra byplankontoret og byggesakskontoret, som har den daglige kompetansen i administrasjonen.</p> <p>Etter at byplankontoret har gitt sine råd er det spesielt viktig at politikerne har noen å spørre, kanskje enda viktigere ved parlamentarisme. Hva om politikerne kan sende inn spørsmål/saker til rådet når de har diskusjoner med utbyggerne?</p> <p>Byplankontoret greier seg uten rådet for byarkitektur, på grunn av kompetansen de har innad på avdelingen, men har likevel utbytte av diskusjonen med flinke fagfolk. Rådet bør ha en større rolle overfor grupper i kommunen som ikke har egen arkitektkompetanse, slik som politikere, MOS, utbygging/eiendom, kommunalteknikk og så videre.</p>
Politikere	Ønsker større kontakt mellom rådet for byarkitektur og politisk nivå. Rådet har oppleves som lite synlig de to første årene.
Byarkitekten	Både administrasjonen og politisk nivå kan komme med spørsmål til rådet. Skal rådet ha en tydeligere forbindelse til politisk nivå, må dette etterspørres fra formannskapet eller bygningsrådet. Fra administrasjonen må det gjerne komme spørsmål fra flere enn byggesakskontoret og plankontoret.
Evalueringsgruppa	<p>Rådet er en stemme på lik linje med andre stemmer i saker. Det er fint å få et annet blikk på sakene fra eksterne. Kanskje denne stemmen er tydeligere og sterkere når den ikke går via saksbehandler/byplan. <u>Rolle overfor politisk nivå:</u> Rådet bør være en tydeligere stemme som bidrar til å veilede politikere i målkonflikter – særlig nå som arkitektur er et satsingsområde. Råd overfor politisk nivå er mest relevant, politikerne har større behov enn f.eks. Byplan.</p> <p><u>Rolle overfor utbyggerne:</u> Å gi råd til utbyggerne og andre er kanskje en rolle som heller hører byarkitekten til. Eller kan det tjene saker at rådet også kan uttale seg i saker for utbyggere? Eller bør dette gå via byplan?</p>
Oppsummering	Evalueringsgruppa og byarkitekten mener at rådet bør ha en mer tydelig forbindelse til politisk nivå. Både byarkitekt og byplan mener at rådet kan rådgi politikere og andre grupper i kommunen enn plankontor og byggesakskontor. Byplan mener at det ikke er de som i størst grad har nytte av rådene på grunn av deres egen kompetanse innad på avdelingen. Det fremkommer også i intervjuene enighet om at rådet ikke bør rådgi utbyggerne.

2. Hvilken rolle skal rådet ha - Er rådet organisert rett/har rett form og hvordan bør samspillet mellom Rådet og Byarkitekten være?

Byggesak	Sier ikke noe konkret om dette.
Byplan	Byarkitekten er den som skal gi en second opinion, ikke rådet. Byarkitekten styrer til dels hva som blir tatt opp i rådet – bli rådet farget av Byarkitekten? Blir rådet og byarkitektens funksjon overlappende? Blir de én stemme istedenfor to? Byarkitekten bør ikke ha bindinger til rådet og bør bruke mindre tid på rådet. I dag er det uheldig mye arbeid for byarkitekten med rådet mht den begrensede kapasiteten byarkitekten har. Rådet kunne til fordel hatt en mer ordnet rolle med sekretariat, slik som rådet for mennesker med funksjonsnedsettelse. Å endre form til kommunalt råd bør diskuteres.
Politikere	Ønsker større kontakt mellom rådet for byarkitektur og politisk nivå.
Byarkitekten	Ja, rådet er rett organisert, men omfanget må tilpasses tilgjengelige ressurser. For eksempel ville det fungert bedre dersom en halv stilling var dedikert til å organisere og følge opp rådet. Slik rådet er satt sammen i dag, hvor byarkitekten sitter med sekretariat, bør det være færre møter. Byarkitekten har ikke kapasitet til å fylle denne funksjonen med kun 1 stilling. Rådet har vært viktig som diskusjonspartner for byarkitekten, særlig da denne rollen kun består av én stilling. Rådet har vært en del av å forme rollen som byarkitekt, og hjulpet byarkitekten i å finne sin stemme. Selv om dette er et "råd" kan det ikke sammenliknes med andre kommunale råd. Det er essensielt at sekretærfunksjonene ligger nært til både byarkitekten og byutviklingsområdet i kommunen. Det er tvilsomt om rådet ville fungert i forhold til sitt mandat dersom det ble gjort om til et kommunalt råd. Forarbeidet til rådet er en essensiell del av rådets arbeid, og vil ikke fungere like godt dersom sekretariatet flyttes bort fra byarkitekten.
Evalueringsgruppa	Bør det vurderes om rådet skal bli et ordinært kommunalt råd, slik som "rådet for mennesker med nedsatt funksjonsevne"? Både pga. ressursbruk, men også mht. offentlighet og tilgjengelighet, tydeligere saksgang, formell ramme, og i større grad oppfyller intensjonen bak opprettelsen. Oppnevning av deltagere og mandat kan være som i dag. Tydeliggjør rollen, lettere å benytte for flere? Sammensatt av politikere og fagfolk?
Oppsummering	Ikke et enstemmig svar om rådet er organisert rett. Rådet har vært særlig viktig for byarkitekten i oppstartsfasen. På grunn av byarkitektens kapasitet blir det stilt spørsmål ved om rådet bør få en ny form, for eksempel som kommunalt råd eller om det skal beholdes, men da øke kapasiteten til byarkitekten. Det er også stilt spørsmål ved om det er for tette bånd mellom rådet og byarkitekten, om deres funksjoner er overlappende og blir én stemme istedenfor to.

3. Er rådet rett sammensatt, rett deltakere?

Byggesak	Det er kanskje verdt en tanke om en skulle få med seg et medlem som kan mye om bærekraft. Forankre rådet enda bedre i kommunens samfunnsdel. Det kan være en god idé å invitere byutviklingsdirektøren, ordføreren eller politikere i rådsmøter.
Byplan	Rådet har et bra antall deltakere, ikke for mange og ikke for få. Det var ikke forventet at alle gruppene skulle utnevne en arkitekt. Det er ønskelig med større bredde i rådet, men det må likevel ikke bli for stort. Næringsforeningen kunne gjerne valgt en som ikke er arkitekt. Bør det være mer fokus på bærekraft? Bør velforeninger med, bør fokus på nabo-perspektiv, byrom og medvirkning med? Hva med et utenfrablakk fra en annen byarkitekt i Skandinavia? Bør flere være med som observatører – arkitekturopprøret, byråd for byutvikling, politikere? Hvem som skal sitte i rådet avhenger også av sakene som tas opp.
Politikere	Se svaret fra evalueringsgruppa.
Byarkitekten	Dette er et råd for byarkitektur, det er da naturlig at det består av mange arkitekter og landskapsarkitekter. Kunne være interessant å få med en sosiolog eller en kunsthistoriker. Fint og lurt at saksbehandlere får være observatører i rådet for å se og lære.
Evalueringsgruppa	Rådet består i dag stort sett av Arkitekter, skal dette videreføres? Hvordan fungerer praksisen i dag når brorparten av deltakerne er arkitekter? Er det ønskelig at rådet er samstemt slik de er i dag, eller ønsker man mer diskusjon? Hvorfor og hvordan? Er rådet for enige med Adm. og for høflige og forsiktige? Vil rådet fungere mer hensiktsmessig dersom andre fagfolk får delta? Slik som fagfolk innen miljø, bærekraft og mer. Håndverkerne som i dag er med og representerer en annen innfallsvinkel enn arkitektene opplever at de kommer på siden grunnet type saker som tas opp. Håndverkere og deres kunnskap er svært verdifulle, men er det riktig å ha de med i dette rådet? Øker nytten dersom andre fagfolk også kommer til?
Oppsummering	Det luftes bekymring rundt at rådet er for enstemmig og at det er for lite bredde. Det er enighet i at rådet kan være sammensatt av andre enn arkitekter, men at det er naturlig at arkitekter og landskapsarkitekter er i flertall siden dette er et råd for arkitektur. Både byggesak og byplan lufter tanker om at fagområdet bærekraft kunne vært tydeligere representert og at byråd for byutvikling kan være observatør.

4. Har rådet arbeidet med de rette sakene?

Byggesak	<p>Byggesakskontoret har kommet med relativt komplekse byggesaker til Rådet. Dårlige byggeprosjekter, selv om de mer eller mindre er i tråd med plangrunnlaget. I disse sakene ønsket vi støtte og argumenter fra Rådet for å stå faglig sterkere ved et eventuelt avslag eller en tilbakemelding. Det er muligens ikke "de rette" sakene som ble lagt frem nettopp fordi utfordringene delvis ligger i plangrunnlaget, det vil si utfordringene ligger ofte mellom Plan og Byggesak og det er begrenset hva rådet kan mene om det. Det kunne derfor være en god idé om både Byplan og Byggesak jobber sammen med å legge frem saker.</p> <p>Spesielt i store saker i nyregulerte strøk. Det kan også tenkes at byggesaker som er av en viss størrelse, kan tas opp i rådet. Men vi har arkitekturforum (nå også snart felles med byplan), slik at vi faglig sett er rustet til å behandle saker internt. Dette gjelder også for store saker innenfor nye reguleringsplaner.</p>
Byplan	<p>Ja, til dels. I byplan tar man opp saker man selv ønsker tilbakemelding på, eller ønsker å få støtte til. Ønsker at det legges større vekt på store saker i ikke-sentrale områder. Man må ikke sende hele saker, men kan sende deler av den. Saker som angår støyskjermer, fylkesveier, store skoleprosjekter og så videre er viktige. Rådet gir størst effekt i saker hvor det ikke har vært arkitekter inne.</p>
Politikere	<p>Rådet bør holde seg til spørsmål av prinsipiell karakter, som kan være avklarende i politiske målkonflikter. Prinsippaker som: Overordnede byutviklingsprinsipp, støyskjermer, nye områder, sykkelvei-prinsipp, infrastruktur, mobilitet, steds karakter, lokale sentrum, svalganger og mer. Rådet bør ikke prioriterer saker initiert av utbyggerne.</p>
Byarkitekten	<p>Det er for få byggesaker.</p>
Evalueringsgruppa	<p>Viktig at rådet legger stor vekt på diskusjon av prinsipielle, overordnede saker, slik som for eksempel høyhus.</p>
Oppsummering	<p>Dette henger tett sammen med punkt 1 om hvem rådet skal gi råd til. Plan og byggesak kan jobbe sammen om å legge frem saker. Plan og byggesak skal fremover jobbe sammen i et internt arkitektforum. Plan ønsker at man legger vekt på større saker, gjerne i ikke-sentrale områder. Det kan også være deler av en sak og ikke hele saken. Politikerne ønsker at prinsippaker som berører veivalg de står i, blir behandlet i rådet. Rådet bør ikke prioritere saker initiert av utbyggerne.</p>

5. Har sakene kommet inn på rett tidspunkt? I hvilken fase skal man inn med rådet?

Byggesak	Sier ikke noe konkret om dette.
Byplan	I prinsipp saker bør sakene opp i rådet to ganger, primært både ved varsel av oppstart og ved offentlig ettersyn. Ved prinsipp saker og avvisningssaker bør rådet inn før den politiske behandlingen.
Politikere	Se svaret fra evalueringsgruppa.
Byarkitekten	Sakene som har vært tatt opp har kommet inn på litt tilfeldige tidspunkt. Byggesaker kommer for sent. Plansaker bør ikke komme for tidlig til rådet. Anser det som mer naturlig at rådet uttaler seg til førstegangsbehandling enn i oppstartsfasen.
Evalueringsgruppa	Når er det for sent og når er det relevant for rådet å komme med innspill? Viktig at rådet er inne før oppstart, men også underveis.
Oppsummering	Oppsummert synes de fleste at to år er litt for kort tid for en evaluering av rådet. Plansaker går over lang tid, og med en begrenset virketid og saksmengde er det vanskelig å si eksakt hvilket tidspunkt sakene bør til rådet. Flere faser kan være aktuelle for å få drøftet en sak, men det må skje på et tidspunkt der det fremdeles er mulig å justere kurs og gjøre endringer. Tidspunkt vil også avhenge av type sak.

6. Hva har Rådet oppnådd, og er det i tråd med dine/deres forventninger?

Byggesak	Vi må finne formen litt bedre. Det føles som om vi fremdeles er i startgropen. Byggesak må spisse spørsmålene og tenke nøye gjennom hva rådet kan hjelpe oss med.
Byplan	Vi hadde ikke spesielle forventninger til rådet (mer til byarkitekten), vanskelig å evaluere den ene uten den andre (byarkitekten).
Politikere	Forventet større synlighet. Intensjonen var at en del av diskusjonen i forkant handlet om å rådgi bygningsrådet, der det var behov for å få et utenfrablikk i tillegg til administrasjonens faglige råd.
Byarkitekten	Sett resultat i noen saker, særlig de som har vært ute i media. Det er de prinsipielle diskusjonene som har gitt resultater. Forventningen om hvordan rådet skal brukes er ikke helt innfridd. Blant annet er sakene som kommer inn ikke planlagt godt nok, problemstillingene er ikke tydelige/konkrete nok. Stiller spørsmål ved om bruken av rådet ikke er implementert godt nok hos de som skal bruke det. Man må være klar over hva man spør om. Har ikke klart å implementere forståelsen og oppdraget til rådet godt nok opp mot særlig byggesak og byplan. De som skal bruke rådet må i større grad læres opp, noe opplæring har vært gitt bla. til ledergruppa på byutvikling. Vi forventet at rådet skulle bli mer planlagt benyttet.

Evalueringsgruppa	Etter kun to år har det gått litt for kort tid til å se store konsekvenser av rådets arbeid. I noen enkeltsaker har rådene ført til endringer. Rådets uttalelser har kun i noen få saker fulgt saken helt til politisk behandling. I de fleste saker er rådet innbakt i saksfremlegget på linje med andre sektoruttalelser. Da kommer det ikke alltid så godt frem at rådet påvirker eller ikke lyttes til.
Oppsummering	Det er en generell enighet i at sakene som har gitt størst resultat er de av prinsipiell karakter. De fleste tilbakemeldingene på dette spørsmålet omhandler rådets praksis og rutiner for innsending av saker.

7. Hvilken betydning har rådet hatt for deres behandling av viktige saker?

Byggesak	Rådet har gitt profesjonell tilbakemelding og har vært godt forberedt. Tilbakemeldingen har vært omfattende og godt beskrevet, spesielt i de problematiske hal-og-dra-sakene. Det er antageligvis litt tidlig å evaluere betydningen rent konkret i byggesakene? Om rådets anbefalinger tas helt eller delvis til følge bør vi på Byggesak føre statistikk over. (Ville det vært tilstrekkelig med byarkitektens uttalelse eller er bredden i uttalelsen og det at den kommer fra fagfolk som ikke er ansatt i kommunen avgjørende ?) Mer tyngde når det kommer fra eksterne?
Byplan	Litt, ikke så stor betydning. Rådet har gitt saksbehandlere økt trygghet. Rådet har vært positivt for byplan, men ikke faglig nødvendig da byplan selv består av mange arkitekter. Det har vært fint å få en annen stemme, en støtte i saker. Det har hjulpet til å spisse saker.
Politikere	Det har ikke blitt fanget opp politisk at rådet har vært involvert i så mange saker.
Byarkitekten	Se punkt 2. "Rådet har vært viktig som diskusjonspartner..."
Evalueringsgruppa	Ikke relevant spørsmål for evalueringsgruppa.
Oppsummering	Byggesak sier at de har fått omfattende og godt beskrevet tilbakemelding i problematiske hal-og-dra-saker, men sier ikke konkret om rådets uttalelser har hjulpet saken (altså med å utgjøre en forskjell i saken), i tillegg sier byggesak at det bør føres statistikk over saker hvor rådets anbefalinger blir tatt helt eller delvis til følge. Byplan sier at rådet har vært positivt for dem, men ikke faglig nødvendig.

8. Bør rådet videreføres og hva bør eventuelt endres?

Byggesak	Rådet bør absolutt opprettholdes, men Byggesakskontoret må være mer nøyaktig med å formulere spørsmål på hva vi ønsker hjelp til. Det må være konkret formulerte spørsmål.
Byplan	2 år er en litt for kort periode for evaluering. Det bør gjøres en kursjustering mht. sammensetning, oppgaver, tydeligere vedlegg til saken og mer. Anbefaler videreføring og ny evaluering etter 2 år med parlamentarisme.
Politikere	Se svaret fra evalueringsgruppa.
Byarkitekten	Byarkitekten tror virkelig at rådet har verdi. Det bør opprettholdes, men i en nedskalert form, slik ressursituasjonen er i dag. Rådet er et bindeledd mellom administrasjonen og byen, som har manglet og som har stor verdi. Dette kan tydeliggjøres overfor det politiske nivået.
Evalueringsgruppa	Rådets arbeid henger sammen med Byarkitektens kapasitet og antall stillinger. Dersom en videreføring av rådet anbefales, i hvilket omfang skal det videreføres? Kan graden av videreføring gjennomføres ved å øke/minke antallet møter og saker? Ved å redusere virksomheten reduserer man også rådets betydning. Arkitektonisk kvalitet er et satsingsområde, og en av grunnene til at rådet ble opprettet.
Oppsummering	Enighet om at rådet bør videreføres. Flere mener at det har gått for kort tid fra rådets oppstart til å kunne evaluere det ordentlig, og mener det bør evalueres på nytt om to år. Da vil man også få med seg hva en overgang til parlamentarisme kan ha av betydning for rådet. De ulike gruppene trekker frem forskjellige endringer de mener at bør ligge til grunn ved en videreføring. Dette handler om rådets sammensetning av deltakere, kapasitet, omorganisering til kommunalt råd, rutiner for innsending av saker og mer.

9. Andre tilbakemeldinger du mener det er viktig at vi gir til politikerne (evalueringen)?

Byggesak	Det kan være en god idé å invitere byutviklingsdirektøren, ordføreren eller politikere i rådsmøter.
Byplan	Alle uttalelser må inn i arkivsystemet Elements, også sakspapirer og vedlegg til møtene - må være sporbare. For å vise at man for alvor ønsker å satse på arkitektur må politikerne etterspørre råd, de kan også f eks. invitere rådet til å holde innlegg. Det er viktig å huske på at Rådet for byarkitektur ikke er erstatninger for fagkompetansen i kommunen, men et supplement når det oppstår usikkerhet. Rådet er politisk vedtatt, men er i for liten grad offentlig.
Byarkitekten	Rådet består av eksterne fagfolk, som med en uavhengig stemme blir et viktig supplement til diskusjonene som foregår i kommunen. En ekstern stemme som bringes inn i offentlig forvaltning.

Evalueringsgruppa	Finansiering, uheldig å ta 0,5 årsverk fra byarkitektens virke. Må settes av ressurser til rådet. Dersom både representant og vara fra en deltakerorganisasjon ikke kan stille, kan ikke organisasjonen sette inn en annen person. Det stilles spørsmål ved om dette bør endres. Noen har kommentert at endring av representanter må behandles politisk.
-------------------	--

3 - Oppsummering og anbefalinger

Intervjuene og evalueringsgruppens møtene har i stor grad vært preget av diskusjon og spørsmål, mer enn klare konklusjoner. Dette skyldes at rådet kun har eksistert i to år og er i startgropen. Det er bred enighet om at rådet bør videreføres, men i hvilken form og med hvilket omfang er det ulike tanker om. Dette handler om byarkitektens kapasitet, rutiner, samspillet mellom byarkitekten og rådets rolle, rådets sammensetning av deltakere, synlighet i media og mer.

- Rådet for byarkitektur bør bestå, da det gir administrasjonen et viktig utenfrablakk på saker av prinsipiell karakter
- Rådet bør bli mer tydelig overfor politisk nivå. Fordelene og ulempene ved å omorganisere rådet til et kommunalt råd, eller annen organisering, bør derfor på sikt utredes
- Det må utarbeides tydelige rutiner for innsending av saker, tidspunkt for innsending av saker og hva slags saker som bør sendes inn
- Uttalelser må komme tydeligere frem i saksfremlegg, og følge saker frem til politisk behandling, i samsvar med mandatet
- Rådet bør bli mer synlig i media. Det bør blir lettere for media å fange opp saker/uttalelser
- Rådet for byarkitektur bør ha et flertall av arkitekter og landskapsarkitekter, men det bør vurderes om rådet kan utvides med 1-2 fagpersoner som f.eks bærekraft og bysosiologi eller med et utenfrablakk som en byarkitekt fra andre byer. Håndverkerforeningen kan eventuelt vurderes som mindre relevant siden hovedtyngden av sakene er plan- og byggesaker. Det er viktig at rådet ikke øker vesentlig i størrelse.

TRONDHEIM KOMMUNE
Tråanten tjielte

Arkitekturstrategi for Trondheim

En by som er enda bedre for flere

Høringsutkast
april 2024

Arkitekturstrategi for Trondheim

Høringsutkast, april 2024

Utgitt av Byarkitekten
Enhet for kart og arkitektur
Trondheim kommune

e-post: byarkitekten@trondheim.kommune.no
www.trondheim.kommune.no/byarkitekten/

Forsidebilde: Byarkitekten, Trondheim kommune

Forord

Dette dokumentet er et høringsforslag til ny arkitekturstrategi for Trondheim. Forslaget skal erstatte Veileder for byform og arkitektur, vedtatt av Bygningsrådet 20.08.13. Strategien bygger på høringsutkast til ny KPA, 15.9.23, og kan bli noe endret dersom det blir endringer i KPA.

Ny Arkitekturstrategi for Trondheim legger til grunn å bidra til målene i:

- ▶ Kommuneplanens samfunnsdel 2020-2032:
  - Trondheim skal ta ansvar for et grønnere og mer sirkulært samfunn.
  - Trondheim skal være en mangfoldig by med sterkt felleskap.
  - Kunnskaps- og teknologihovedstaden Trondheim skal være et kraftsentrum for en bedre verden.
- ▶ Kommunedelplan energi- og klima 2023-2030 (Trondheim 2030 — klimanøytral, energismart, sirkulær og klimarobust)

Arkitekturstrategi for Trondheim definerer et politisk ambisjonsnivå for utforming av omgivelsene. Den bidrar også med konkrete verktøy i utvikling av byen, både for saksbehandlere i kommunen, politikere, eiere, planleggere og utbyggere.

Arkitekturstrategi for Trondheim er en av flere kvalitetsstrategier som skal sikre at vi fortetter Trondheim med kvalitet og samtidig styrker byens attraktivitet og egenart. Gjennom å være et utfyllende verktøy til KPA § 8 Byform og arkitektur, er strategien tenkt å fungere som en forutsigbar felles plattform og diskusjonsgrunnlag i utviklingen, vurderingen og godkjenningen av prosjekter.

Kommunen har rolle både som myndighetsforvalter og samfunnsutvikler i bygging og utvikling av byen. Forslaget til arkitekturstrategi representerer den politisk-strategiske delen av Trondheims arkitekturpolitikk. Det meste bygges av andre enn kommunen selv, og derfor er det i plan- og byggesaksbehandlingen at vi i størst grad sikrer at byform og arkitektur støtter opp de overordnede målsettinger for byen. En arkitekturstrategi peker på prinsipper og mål for den fysiske utformingen av byen.

Dokumentet er utarbeidet av Byarkitekten, i samarbeid med andre enheter på byutviklingsområdet. Arbeidet bygger på og inneholder elementer fra Trondheim kommunes «Veileder for byform og arkitektur» fra 2013 og fra «Arkitektur- og byformingsstrategi for Bergen» fra 2019.

Bente Næverdal
Byutviklingsdirektør

Are Risto Øyasæter
Byarkitekt

Mellomveien. Foto: Glen Musk, Trondheim kommune

Innhold

Forord		3
Innledning		6
Arkitektur virker!		6
En by som er enda bedre for flere		8
Trondheims særlige utfordringer		12
Unike kvaliteter i Trondheims omgivelser		14
Våre særegne bydeler		18
Fire mål for byen		24
Vakker	1. Helhetlig utforming	26
	2. Estetisk opplevelse	28
Karakterfull	3. Samspill mellom bebyggelse og landskap	30
	4. Karakterfullt og stedstilpasset	32
Menneskevennlig	5. Attraktivt og aktivt byliv	34
	6. Inkluderende nabolag	36
Varig	7. Holdbar og endringsdyktig	38
	8. Grønn og miljøvennlig	40
Et felles språk		42
Eksempelliste		46

Arkitektur virker!

En by er alltid i endring. Å bygge er å endre. Arkitektur er et verktøy som kan brukes for å styre utviklingen av Trondheim i den retningen vi ønsker oss. Å satse på arkitektur er vesentlig for å oppnå Trondheims vedtatte samfunns mål, slik at folk fortsatt vil bo, leve og jobbe i byen vår. Denne arkitekturstrategien er et dialogverktøy som skal gjøre det enklere for alle som ønsker å bidra til å skape god arkitektur — arkitektur som virker.

Velkommen inn i Trondheim kommunes arkitekturstrategi

Med opprettelsen av en egen Byarkitektstilling i 2022 markerer Trondheim kommune en tydeligere satsing på arkitektur og kvalitet i byutviklingen. En arkitekturstrategi definerer et politisk ambisjonsnivå for byens arkitektur, slik at byutviklingen bidrar til målene i Kommuneplanens samfunnsdel (KPS) og Kommuneplanens arealdel (KPA).

Denne arkitekturstrategien formulerer ikke absolutte krav og bestemmelser, men lanserer åpne mål og prinsipper. Den legger til grunn at arkitektur er et helhetlig fag og at arkitektonisk kvalitet ikke kan reduseres til et spørsmål om bestemte tall og faktorer. Hvert enkelt byggeprosjekt krever sin unike tilnærming, derfor må viljen til å oppnå arkitektonisk kvalitet være til stede fra første stund, til ferdig bygg.

Et verktøy for dialog og samarbeid

Vi er mange som jobber på ulike måter for å gjøre Trondheim til en enda bedre by. For å lykkes er vi avhengige av hverandre. Arkitekturstrategien er et faglig verktøy som skal bidra til felles forståelse og begrepsbruk gjennom samarbeid og i dialog. Strategien signaliserer en kurs for byutviklingen og lanserer prinsipper som skal gjøre det enklere å forstå hva som menes med god arkitektonisk utforming, eller arkitektonisk kvalitet. Strategien kan benyttes av alle som er engasjert i kommunens byutvikling. Den er særlig vesentlig for saksbehandlere i kommunen, politikere, planleggere, utbyggere, huseiere og naboer. Ord som byutvikling og byrom kan kanskje virke som de bare er rettet mot tettbygde strøk, men strategien er utformet for å gjelde

i hele kommunen. Skulle man være i tvil om enkelte ord og begreper finnes det forklaringer og definisjoner bakerst, under avsnittet «Et felles språk».

Arkitekturstrategien er et todelt dokument. Del 1 er innledende om arkitektur, del 2 presenterer fire mål for byen og åtte prinsipper for hvordan disse målene kan nås gjennom arkitektur. Strategien gir i praksis et rammeverk for hvordan man bør gå fram for å oppnå god arkitektur i et trondhjemske perspektiv.

Hva er arkitektur og hvorfor er det viktig?

Ordet arkitektur brukes ofte for å beskrive bygninger. I denne strategien favner arkitekturbegrepet alle våre bygde miljøer. Gater, torg, parker, gårdsrom, trapper, bussholdeplasser og veianlegg er også arkitektur, og de er alle resultatet av en rekke vurderinger og verdivalg. Sammen med landskapet de bygges i, former de våre omgivelser og danner rammene for våre liv.

Arkitektur ligner kunst på den måten at det ikke finnes et fasitsvar. Et bygg kan formes på mange ulike vis og fortsatt være god arkitektur. Det som skiller arkitekturen fra andre kunstuttrykk er at den er uløselig bundet til et sted. Med dette har arkitekturen et særlig sosialt ansvar. Ethvert byggverk i våre felles omgivelser vil ha en påvirkning på våre liv, på godt og vondt. God arkitektur skal tilføre omgivelsene verdi og virke positivt inn på menneskers liv. Denne sammenhengen skal arkitekturstrategien belyse. God arkitektur virker, og lønner seg, både for den enkelte utbygger og innbygger, og for samfunnet som helhet!

Blomsterbrua. Foto: Carl-Erik Eriksson, Trondheim kommune

Arkitektur som virker

Trondheim kommunes samfunnsplan snakker om fellesskap, livskvalitet, næringsutvikling og ansvarlig ressursbruk. Hva har dette med arkitektur å gjøre? Arkitekturen utgjør de fysiske rammene for menneskers liv og virke. Arkitekturen påvirker hverdagen vår, følelsen av å være hjemme, hvordan vi beveger oss, hva vi opplever og hvilke muligheter vi har til å møtes og leve ulike liv. God arkitektur har samfunnsøkonomiske ringvirkninger som treffer på mange ulike nivå. Disse kan måles i trivsel, helse, nabolagskvaliteter, næringsetablering, turisme og biologisk mangfold. Arkitektur virker bredt!

Arkitektur spiller en viktig rolle for å oppnå samfunns målet om grønn omstilling. Arealbruk, klimanøytralitet, materialbruk og klimatilpasning er sentrale elementer i en bærekraftig samfunnsutvikling. Høy arkitektonisk kvalitet blir enda viktigere i overgangen til en sirkulær økonomi, der byggenes levetid må være lengre enn før.

Kunnskapsbyen Trondheim er avhengig av å tiltrekke seg god kompetanse. Appellerende by- og bomiljø er vesentlig for å posisjonere Trondheim som en attraktiv by å bo og arbeide i gjennom ulike livsfaser.

Fire mål for byen

Trondheim skal være en vakker, karakterfull, menneskevennlig og varig by. Alle nye tiltak kan på sitt vis bidra til at Trondheim blir enda bedre for flere! En godt formet by gir rammer for å leve gode liv — eller sagt på en annen måte; først former vi våre omgivelser, deretter former de oss.

“ Det er viktigere enn noen gang å ha mennesket i fokus når framtidens Trondheim skal formes. Det er den menneskelige skala som må være utgangspunktet for utforming av våre fysiske omgivelser. ”

Fra byutviklingsstrategi for Trondheim mot 2050

Arkitekturstrategien skal være et supplement til Plan- og bygningsloven (PBL) og Kommuneplanens arealdel (KPA) ved å:

- ▶ Konkretisere hva Trondheim kommune mener med “god arkitektonisk utforming” i PBL §29-1
- ▶ Tydeliggjøre bakgrunnen for kommunens skjønn som tillegges i § 29-2.
- ▶ Være et utfyllende verktøy til KPA § 8 Arkitektur og byform.
- ▶ Bidra med gode eksempler

En by som er enda bedre for flere

Trondheim vokser raskere enn de fleste norske byer. Samtidig er vi inne i en klima- og naturkrise som forplikter oss til å tenke nytt og annerledes. Hvordan skal Trondheim møte vår tids muligheter og utfordringer?

Arealnøytralitet og strategisk byvekst

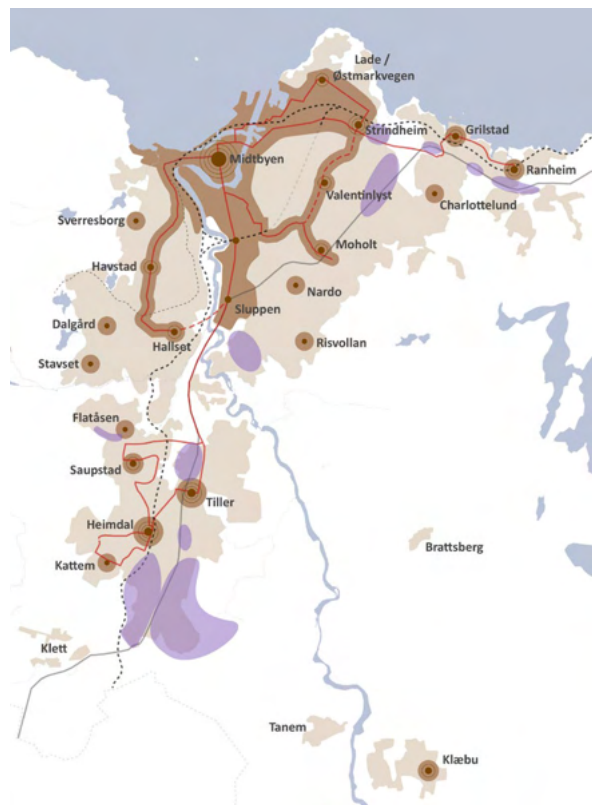
Trondheims fremtidige byvekst skal være arealnøytral, det vil si at vi ikke skal bygge ned mer natur eller landbruksjord. Byveksttalen forplikter oss også til å unngå økning i biltrafikk, selv om folketallet går opp. Trondheims byutviklingsstrategi fram mot 2050 legger opp til at nye boliger i stor grad skal etableres langs byens kollektivakser, og sentreres rundt kollektivknutepunkt. Ny KPA tar dette et steg videre og lanserer fire byggesoner, slik at byveksten kan plasseres mer strategisk. Tettast skal byen utvikle seg i sentrale bystrøk og i lokale sentrum. Denne byveksten åpner for en fortetting som vil endre Trondheims bybilde. I mange områder skal nye anlegg finne sin plass mellom eksisterende strukturer. I andre tilfeller skal det skapes helt nye steder og kvaliteter gjennom transformasjon. En nøkkel for å lykkes er at lokale sentrum utformes for å gagne hele bydelen, og at ny bebyggelse med høy tetthet realiseres med særlig høy arkitektonisk kvalitet.

Arkitektur for en klimavennlig og varig by

Arkitektur skal spille en aktiv rolle for å løse vår tids klimautfordringer. Det krever at man bygger med et mye mer langsiktig tidsperspektiv. Arkitekturstrategien vektlegger hvordan klimasmarte løsninger kan brukes for å løfte omgivelsene, og hvordan omgivelsene kan få oss til å leve mer miljøvennlig. Hvordan kan overvannshåndtering brukes til å skape nye frodige byrom? Hvordan kan vi forme vakre og funksjonelle forbindelser som får flere til å gå?

Trondheims kommunedelplan for energi og klima fastslår at vi skal utvikle en arealnøytral og klimarobust by, med korte avstander, hvor det er trivelig og enkelt

å gå, sykle og reise kollektivt. Det mest effektive klimatiltaket innenfor bygg- og anleggssektoren er likevel å bruke det vi allerede har. Spørsmålet om bevaring av bygg må utvides til å ikke bare gjelde kulturminner. Hvordan kan ombygging og transformasjon av eksisterende bebyggelse åpne for nye, interessante omgivelser?

Trondheims byutviklingsstrategi, strategikart.

Ladekaia. Foto: Øystein Lie, Trondheim kommune

“ I framtidens Trondheim har uterommene fått økt betydning fordi vi bor tettere og uterommene bidrar til godt fellesskap, sosiale møteplasser og et rikt og variert byliv. ”

Fra byutviklingsstrategi for Trondheim mot 2050

En sosialt bærekraftig by setter mennesket i sentrum

En sosialt bærekraftig by planlegges med menneskets behov i sentrum, tar hensyn til den menneskelige skala, og skaper gater og byrom som byr på rike opplevelseskvaliteter. Når byen blir tettere må den formes på en måte som gjør det mulig for oss å komme tettere på hverandre på en hensiktsmessig og naturlig måte. Da blir gode overganger mellom private og offentlige soner ekstra viktig for å stimulere til kontakt og aktivitet. En menneskevennlig by består av et mangfold av ulike møteplasser. Gode felles uterom som inviterer til fellesskap blir enda viktigere når vi blir flere som deler på dem.

En sosialt bærekraftig by tilbyr nabolag med god bokvalitet, slik at man kan bli boende i bydelen gjennom ulike livsfaser. Den tilbyr byrom og boltreplass for barn, voksne og eldre. Et inkluderende nabolag oppleves trygt, og oppfordrer til deltakelse og aktivitet. I en tettere by, for eksempel i transformasjonsområder, skal høy tetthet gagne hele nabolaget fordi det er formet med et menneskevennlig fokus.

Trondheims måte å fortette på

Trondheim må finne sin egen måte å fortette på. Her er det viktig å huske at det vi tenker på som unikt for Trondheim i dag, har blitt til over tid.

Trondheim har en stolt arkitekturarv og byplantradisjon, som gir byen en identitet forankret i nasjonal, regional og lokal målestokk. Den har fått sin byform basert på mange tydelige og banebrytende byplaner, som på ulike vis tolker og bygger videre på det landskapet byen ligger i. Ulike bydeler viser ulike måter å bo og virke på gjennom ulike tider. Ny arkitektur skal ikke bare tilføye noe nytt, men også videreføre og forsterke kvaliteter som finnes fra før. Hvert byområde må fortettes på sin måte.

Lokale sentrum skal være vakre og inviterende møtesteder i bydelene. De skal appellere til ulike brukere, tilby et mangfold av funksjoner og dekke hverdagslige behov. Nye og eksisterende boligområder skal sammen sikre variasjon i boligstørrelser, boligtyper og byformer. Å tilrettelegge for flere barnefamilier i bynære strøk er for eksempel en måte å skape et mer mangfoldig byliv.

“ Stedsplanlegging er samfunnsmedisin. Godt utformede steder kan gi deg sosiale relasjoner. Arkitekturen må invitere til å være aktiv, gjøre noe sammen, gjøre noe meningsfylt. ”

Lege Steinar Krogstad,
leder av Helseundersøkelsen i Trøndelag

Byen ligger i øyehøyde

God arkitektur skal tilrettelegge for positive sanseinntrykk og opplevelser. Selv om byen vokser, fortsetter vi mennesker å være fra rundt 0,5 – 2 meter høye, og vi beveger oss for det meste på bakken. Utforming av byens gateplan, kantsoner og førsteetasjer er dermed avgjørende for hvordan vi opplever våre omgivelser, enten vi går langs gata, forbi nærbutikken eller gjennom bakgården hvor vi bor.

Er det spennende å gå her? Kan jeg orientere meg om hvor jeg er? Finnes det noe å se på, ta på, sitte på? Har innholdet i denne bygningen noe med meg å gjøre? Føler jeg meg trygg og velkommen her? Får jeg lyst til å bli værende?

Byrommene mellom husene skal løse mange oppgaver. Dette er stedene vi møter når vi går ut døra. De forbinder byen med det omkringliggende landskapet og er steder hvor vi går, leker, venter og treffer hverandre.

Nye snarveier, broer, stier, gang- og sykkelveger og gater er bygget i Trondheim de siste årene. Slike forbindelser knytter byen sammen, og er flittig brukt. Erfaring fra disse prosjektene synliggjør viktigheten av planer for å binde ulike områder, kvaliteter og funksjoner sammen på en god måte.

Trondheim er kjent for sine utendørsarrangementer. Bondens marked, julemarkedet, loppemarked, stands og messer når mange mennesker, i unike omgivelser, ved å bruke byens ulike torg og plassrom. En levende by tilbyr byrom med ulike kvaliteter og en robust utforming som åpner for at noe uforutsett kan skje. Slike plassrom er en naturlig ingrediens både i gamle, nye og transformerte byområder.

En sosialt bærekraftig by setter mennesker i sentrum. Den tilbyr gode byrom med sol og godt mikroklima, og den har menneskelig skala.

Trondheims særlige utfordringer

Utfordringer knyttet til klimakrisen betyr at vi må jobbe annerledes med byutvikling og arkitektur fremover. En av konsekvensene er at byen vår blir tettere og mer kompakt. Arkitekturstrategien peker på enkelte utfordringer som bør vies ekstra oppmerksomhet i den kommende KPA-perioden:

Hvordan skal en tettere by bygges attraktiv?

Byutviklingsstrategien og byggesonene i KPA åpner for økt utnyttelse langs metrobusstraseer og kollektivgater, i sentrumsnære bydeler og i lokale sentrum. Grepene antas å føre til bymessig utbygging langs mange trafikkerte og støyutsatte gater. Ny bebyggelse må lykkes i å styrke stedenes unike karakter ved å løse støyutfordringer på en bymessig måte, og skape en by som fungerer godt i øyehøyde. Trafikkerte veier må omformes til gode, urbane og frodige gaterom som binder sammen og forener bylivet. Bebyggelsen må henvende seg til gaten og ikke vende den ryggen.

Hvorfor stiller en tettere by økte kvalitetskrav til våre felles byrom?

Når byen bygges tettere blir utforming av felles byrom enda viktigere. Da trenger vi bydeler med vakre og karakterfulle byrom, tydelig definerte gater og plasser, passasjer og parker. Dersom en tettere by også skal bli mer attraktiv fordrer det at rommene mellom husene vies fornyet oppmerksomhet. Byrommene skal være felles, attraktive og appellerende til et mangfold av ulike brukergrupper. De må prioriteres fra start, som en selvfølgelig del av en helhetlig arkitektonisk ide.

Hvorfor bør en tettere by være restriktiv til høyhus?

Karakteren til Trondheim kan beskrives som en lav by hvor byens bebyggelse i stor grad følger byens terrengform, i pakt med Trondheims naturlige landskapsrom. Høyhus må forstås og behandles som avvik fra denne klare karakteren. Trondheim ligger langt mot nord i Europa, hvor lokale klimatiske-, vind- og solforhold gjør at høy bebyggelse ofte påvirker nabolaget negativt. Høyhus bidrar i liten grad til en bærekraftig by, utfordrer byens silhuett og bør kun tillates når spesielle kriterier er løst.

Trenger dagligvarebutikkene en ny bygningstype?

Bebyggelse som omfatter handel, næring og dagligvare forventes å være godt integrert i byens omgivelser. De store dagligvarekjedene utfordrer bydelens karakter med en arkitektur og bygningstype som ofte forflater strøkskarakteren. Prosjektene består ofte av en høy første etasje med dagligvarebutikk. Over butikken plasseres boliger og uteareal. Bygningstypen kjennetegnes av egenformulerte krav til størrelse, store parkeringsanlegg, lukkede førsteetasjer og innendørs varelevering med store varebiler. Bygningstypen er lite bymessig og bidrar i liten grad til en menneskevennlig by med gode opplevelser i øyehøyde.

Tilbys innbyggerne de boligene de ønsker seg og trenger?

Boliger utgjør en stor del av Trondheims byvekst, og er den arkitekturen som fremfor alt vil forandre bybildet. Hvordan vil denne boligbyggingen påvirke eksisterende bydeler bomiljø og nabolagenes karakter? Hvordan kan nye boliger berike eksisterende bydeler og tilføre variasjon i boligtyper, boligstørrelser og alternative boformer? Tilrettelegges det godt nok for barnefamilier i bynære bydeler? De kommende årene blir det svært viktig å sette sammen varierte boligtyper med planløsninger som imøtegår ulike aldersgruppers behov og livssituasjon. Bør vi forvente mer av boligproduksjonen vi ser i byen?

Fra Rosenborg mot Midtbyen. Foto: Geir Hageskal, Trondheim kommune

Midtby, middelalder og barokk byplan

Det nederste platået i dette landskapsrommet, den flate sandbanken omkranset av Nidelva og fjorden, er rammen om byens historiske sentrum — Midtbyen. På denne halvøya finner vi byens arnested, i møtet mellom elv og fjord. Historisk har havna formidlet kontakten mellom by og region, og videre ut mot resten av verden. Midtbyens opprinnelige havn, med lange rekker av brygger, både mot fjorden og Nidelva, beskriver også i dag en markant grense mellom by og vann.

Bybranner har herjet med byen og nesten utslettet middelalderbebyggelsen. Med Cicignons barokke byplan fra 1681 får byen sin særegne bystruktur. Torvet, de brede gatene og den relativt lave bebyggelsen er karakteristisk for Midtbyen. Byplanen krones med Nidarosdomen som et klart fondmotiv og tyngdepunkt i det store landskapsrommet. En tett, middelaldersk byev av veiter inne i barokkplanens kvartalsstruktur supplerer gatenettet med karakterfulle smug.

På 1800-tallet vokser byen raskt og nye bydeler tar form for alvor. Bebyggelsen domineres av trehus i to etasjer, men med murtvengen endres denne karakteren. Særlig Ila, Elgeseter og Lademoen er i dag preget av helhetlige murgårdskvartaler, mange av dem utført i jugendstil. Utover 1900-tallet spres byen utover det store landskapsrommet. Sverre Pedersens byplaner

fra perioden er inspirert av hagebyen og domineres av to-etasjes flermannsboliger, omgitt av trær og generøse hager. Denne småhusbebyggelsen preger åssidene rundt Midtbyen og har stor betydning for hvordan byen oppleves fra sentrum. I denne karakteristiske bysilhuetten inngår også viktige landemerker som festningen, NTNUs hovedbygning og Tyholtårnet.

Tidsdybde, utvikling og arkitektonisk mangfold

Utenfor Midtbyen vokser byen videre. Nye bydeler og nabolag fra ulike perioder bidrar som brikker i Trondheims helhet. Byens karakter blir gradvis mer mangfoldig, sammensatt av arkitektur med varierende filosofi, tolket gjennom lokale byggetradisjoner, visjonære byplanidealer og realisert med forholdsvis tett og lav bebyggelse. Dette blandede preget gjør at Trondheim kan fremstå som en storby med småbykarakter, gjerne omtalt som «store lille Trondheim.»

I tillegg til å være en utpreget havneby og regionhovedstad, er Trondheim også en handelsby, universitetsby, kulturby og kirkehovedstad. Betydningsfulle funksjoner i byen er ofte løftet fram gjennom arkitektur av høy kvalitet og bevisst fremhevet i byens landskapsrom. Organisering av disse byfunksjonene bidrar til Trondheims karakter. For eksempel representerer universitetets tydelige tilstedeværelse i Trondheim og plassering nær bykjernen en verdi som Trondheim bør

bygge videre på. Kulturbyen Trondheim manifesterer seg i bybildet med en rekke fremtredende kulturbygg og virksomheter som preger gatebildet. Moderne kulturinstitusjoner tar i bruk historiske bygninger og gir byen opplevelsesmessig innhold.

«Store lille Trondheim» har, med sin historie, blitt en sammensatt by med varierte og karakterfulle nabolag og bymiljøer. Lokal karakter skal være utgangspunkt for videre foredling og utvikling av steder. Slik skal for eksempel bymiljøer som Kolstad, Kattem, Bakklandet, Møllenberg, Ila, Heimdal, Byåsen, Lade, Charlottenlund og mange flere, styrkes med lokal egenart. Karakterfulle bygder med kulturlandskap, som Byneset, Klæbu og Leinstrand skal på samme måte styrkes som bygder med egenart. Fantastiske naturområder som Bymarka, Estenstadmarka og Klæbumarka skal få fortsette å være rekreasjonsområder og natur.

Videreføring av en arkitektonisk arv

Trondheim har gjennom historien brukt arkitektur bevisst for å gi byen kvalitet. Fremragende arkitektur påvirket av internasjonale strømninger har funnet sin form i det trondhjemske bylandskapet, og styrket byens attraktivitet og særpreg. Som eksempel på dette er Cicignon og Sverre Pedersens byplaner, St. Olav hospital som byintegret universitetssykehus og den evigvarende foredlingen av Nidarosdomen.

Ny arkitektur i Trondheim skal videreføre denne stolte arkitekturarven og byplantradisjonen. Vi har gjennom tiden tilført stadig nye lag til byen, og vi har fortløpende omformet bygninger og byrom med mer eller mindre respekt for historien. Ved å bygge videre på lokal egenart skal det unike forsterkes, så vi føler oss enda mer hjemme i Trondheim. Hvert enkelt nytt byggeprosjekt i Trondheim skal derfor bidra til:

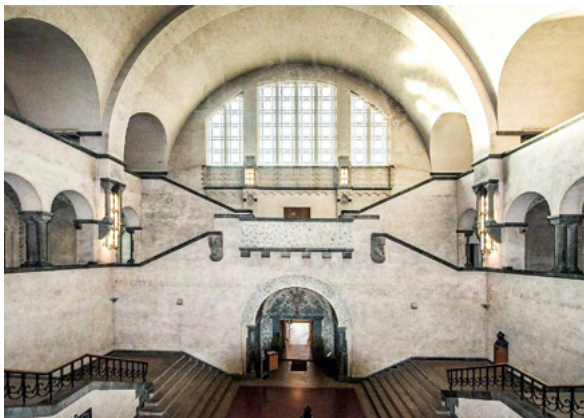
- ▶ *En vakker og karakterfull by som skaper stolthet.*
- ▶ *En menneskevennlig og varig by som gir livskvalitet, nå og i fremtiden.*

Pirpromenaden ligger ytterst mot fjorden og tilgjengeliggjør sjøfronten.
Foto: Byarkitekten, Trondheim kommune.

Utsikten, sett fra Ila viser bysilhuetten av småhusbebyggelse.
Foto: Byarkitekten, Trondheim kommune

Hovedbyggets Aula på Gløshaugen. Foto: Eggen Arkitekter

Høyhus på Nye Lilleby vokser frem blant trærne. Foto: Byarkitekten, Trondheim kommune

Våre særegne bydeler

Å videreutvikle Trondheim til en vakker, karakterfull, menneskevennlig og varig by fordrer kunnskap og interesse for byens hovedtrekk, men også for bydelenes forskjellighet. Denne ulikheten fra bydel til bydel er viktig for Trondheim. De følgende illustrasjonene er et lite utvalg av det som særpreger bydelenes lokale egenart.

Unike bydeler skal, hver med ulike karakterer, bidra til lokal identitet og egenart for at innbyggerne skal kalle det sin bydel — et sted de føler seg hjemme. En by skal oppleves helhetlig med gode sammenhenger. Denne helheten skapes særlig ved å styrke det unike ved hver bydel, med en sterk og gjenkjennbar egenart.

Slik skal arkitektur bygge videre på Trondheims egenart og vår felles kulturarv, gjennom å transformere og videreutvikle byen i et nåtidig arkitektonisk formspråk. Vi skal ha fokus på å styrke det særegne, med rot i lokal arkitektonisk egenart, lokal topografi og lokale behov.

Foto: Åge Hojem, Trondheim Havn

MIDTBYEN

Middelalderbyen og Cicignon

Midtbyen er det viktigste kulturmiljøet i Trondheim. Bydelen er avgrenset av Nidelva og kanalen, med Nidarosdomen som dominerende element blant ellers relativt lav bebyggelse. Middelalderens bystruktur finnes igjen både i veitene, i bryggene langs elva og delvis i tomte- og bebyggelsesstrukturen. Midtbyen ble regulert gjennom Cicignons byplan i 1681. Siktakser, gater, plassrom og kvartalsstørrelser er bevart, og gir Midtbyen en byplanmessig tydelig karakter med et variert bygningsmiljø. Aksene Munkegata og Kongens gate understreker datidens barokke byidealer med brede og rette gateløp som iscenesetter viktige bygninger. Et særtrekk i dagens Midtby er kontrasten som oppstår der de smale veitene møter brede gater.

MØLLENBERG

Bymessig og tett trehusbebyggelse

Møllenberg er et av landets største sammenhengende trehusmiljø. Området er helhetlig utformet og bydelens karakterer kan beskrives som et stort antall like volum med rik dekorering og fargebruk i fasader. Bydelen oppleves som tiltalende og gir en estetisk opplevelse. Styrken i området er den lett lesbare rute-nett-planen med bratte gater som følger opprinnelig terreng. Skala, rytme, materialbruk og gatetrær gjør at bydelen oppleves positiv selv om bygningene står tett med hovedgård og bakgårdsbygg rundt et lite gårdsrom.

Trær og grøntareal ble lite vektlagt ved etablering av området. Små uteoppholdsarealer og manglende grønne kvaliteter er en utfordring.

Foto: Glen Musk, Trondheim kommune

LADEMOEN

Kvartalsbebyggelse i mur langs innfartsårer til Midtbyen

Etter en storbrann i 1899 blir det innført murtvang også utenfor Midtbyen og Bakklandet. Til forstedene blir det laget rute-nett-planer, som er grunnlaget for dagens gatestruktur. Bebyggelsen fra denne perioden består av tre- og fireetasjers murgårder i jugendstil eller nyklassisisme, med tydelig symmetri og relieff i fasadene og forseggjorte innganger mot gaten. Dette gir området en tydelig og god karakter. Flere små eller ett større felles gårdsrom finnes inne i kvartalene, mange med et stort potensial for oppgradering og bruk.

Andre eksempler på kvartalsbebyggelse i mur langs innfartsårer til Midtbyen er Ila og Elgeseter.

Foto: Glen Musk, Trondheim kommune

Foto: Rolf Ivar Svensli, Trondheim kommune

TYHOLT

Et av småhusområdene som omkranser Midtbyen

Et av byens viktigste landskapstrekk er høydedragene som omkranser Midtbyen, med homogen småhusbebyggelse i et sammenhengende grøntdrag. Eldre reguleringsplaner legger til rette for en videre bymessig utvikling, etter sterk inspirasjon fra hagebybevegelsen. Det grønne preget med villaer og flermannsboliger i hage gir bydelen både strøkskarakter og viktige kulturminner. Fortetting med for store volum som svekker strøkskarakteren og bygger ned det grønne, er en utfordring for bydelen i dag.

Andre småhusområder rundt Midtbyen er Byåsen og Singsaker.

Foto: John Arne H. Tømmervold, Trondheim kommune

LILLEBY

Nyetablert bydel

Klimautfordringene er en av grunnene til at vi nå fortetter byen langs viktige kollektivåre. Lilleby er et slikt transformasjonsområde. Her erstattes industri av boligområder med høy tetthet. Arkitekturen er variert både i høyde, farge og materialbruk. Grupper av bygninger med forholdsvis like arkitektoniske uttrykk, høy materialkvalitet og opparbeidede uterom er med å skape et urbant boligområde med kvalitet. Industriminne er bevart i fellesområder og benyttes til næring. Området mangler ballplasser, større grøntområder og kulturarenaer, spesielt for ungdom. Lilleby er bare delvis knyttet godt sammen med omkringliggende by.

NYHAVNA

Transformasjonsområde

Nyhavna er et av flere industri- og næringsområder tett på Trondheims sentrum som planlegges transformert til boliger, kontor, kultur, handels- og serviceareal. Mange faktorer er avgjørende for at Nyhavna skal bli en ny bymessig og funksjonsblandet bydel: Gode områdeplaner, karakterfull arkitektur, gode sammenhengende byrom og grønne arealer med mulighet for ulike aktiviteter til alle årstider og lokale tilbud innenfor næring og kultur.

Andre eksempler på transformasjonsområder er Sluppen, Tempe/Sorgenfri, Reina og Brattøra.

Foto: Carl-Erik Eriksson, Trondheim kommune

SAUPSTAD

Drabantby

Bydelen Kolstad/Saupstad, ofte kalt «Kvitbyen» er et stort boligområde bygget på 1970-tallet. Karakterfull arkitektur bidrar til å gi bydelen identitet og karakter. Det markante helhetspreget i området er godt bevart. Området er epokegjørende ved sin løsning av trafikk, der biltrafikk ble holdt helt utenfor de store, parkmessig behandlede tunene og fellesarealene. Her er det store grøntarealer, gode solforhold, skoler, bibliotek og idrettsanlegg. Videreutvikling av bydelens grønne profil og bydelens fellesfunksjoner er styrket gjennom et områdeløft fra 2012 – 2020.

Andre eksempler på drabantbyer er Romolslia og Kattem.

Foto: Carl-Erik Eriksson, Trondheim kommune

Foto: Vigdis Haugtrø, Trondheim kommune

RISVOLLAN

Drabantby

Risvollan borettslag er landets største og består av 1113 leiligheter. Risvollan var banebrytende og toneangivende for flere større boligutbygginger på 1970-tallet. Husklynger er plassert på bakketopper i det naturlige landskapet med parkeringskjellere under husene. Mellom husklyngene er det store sammenhengende og bilfrie fellesområder. Rekkehus og lavblokker er organisert rundt tun med lekeplasser. Her løses overgangene mellom det offentlige, det kollektive og det private, upåvirket av bilens krevende plassbehov. Dette har gitt mulighet til å forme særpregede, intime og frodige boligmiljø.

Lignende bokvaliteter finner vi blant annet på Flatåsen, Huseby og Tiller.

Foto: John Arne H. Tømmervold, Trondheim kommune

LADESLETTA

Kjøpesenterbyen

Bydelen utvikles langs den tidligere flystripa på Ladesletta, dagens Haakon VII's gate. Mellom jernbanen og Lade allé har det vokst fram et stort område med bilbasert og arealkrevende handel. I bydelen og i tilgrensende nabolag utvikles og bygges det et stort antall nye boliger. Boligområdene utvikles med høy tetthet og med bymessig karakter, med varierende boligkvalitet. Videreutvikling av Ladesletta skal hensynta det nærliggende lystgårdslandskapet på Ladehalvøya. Området langs Haakon VII's gate oppleves grått og støyutsatt og mangler i stor grad vegetasjon og grønt.

Et annet eksempel på kjøpesenterby er Tillerbyen.

HEIMDAL

Stasjonsbyen

Etter at Størenbanen blir åpnet i 1864 vokser Heimdal frem som stasjonsby, 10 km sør for Trondheim sentrum. Bydelen har vært preget av småbykarakter med primært to-etasjers bebyggelse, med næring i første etasje mot de viktigste gatene. Bydelen har hatt sterk tilvekst av boliger og næringsareal de senere år. Nye utbygginger har i liten grad foredlet stasjonsbykarakteren med ny arkitektur, verken med hensyn til skala, arkitektonisk uttrykk eller infrastruktur. Sentrale Heimdal har i dag lite vegetasjon og gatetrær, og har et stort potensial for økt byliv gjennom å bedre kvaliteten på byrom og gatemiljø.

Foto: Carl-Erik Eriksson, Trondheim kommune

BYNESET

Bygda i byen

Trondheim er blant de største landbrukskommunene i Trøndelag. Både på Bynessida, i Klæbu, i Trondheim øst og omkring Jonsvatnet finnes godt bevarte kulturlandskap, der typiske trønderske firkanttun former et karakterfullt samspill med landskapet. De gamle gårdsanleggene er ikke tilfeldig plassert. Topografi, klimatiske forhold, estetikk og synliggjøring av posisjon har påvirket plasseringen i kulturlandskapet. Firkanta trøndertun består gjerne av ett eller to våningshus, der ulike uthus og stabbur utgjør de øvrige veggene i tunet. I utkanten av tunet ligger gjerne øvrige driftsbygninger, som smier.

Det meste av disse områdene er LNF-R i KPA, og både bygninger og landskap er viktige å bevare.

Foto: Carl-Erik Eriksson, Trondheim kommune

Fire mål for byen

Forbilledlig og nyskapende arkitektur skal styrke Trondheims karakter og egenart. Arkitekturstrategien lanserer fire mål for byen: Trondheim skal være en vakker, karakterfull, menneskevennlig og varig by. Åtte prinsipper viser hvordan målene kan nås med arkitektur. Hvert prinsipp er illustrert med eksempler og retningslinjer, samt henvisninger til relevante paragrafer i lovverk og kommuneplaner.

Varig

Bygges for å være endringsdyktig og miljøvennlig.

Menneskevennlig

Være attraktiv, levende og inkluderende.

8. Grønn og miljøvennlig

7. Holdbar og endringsdyktig

6. Inkluderende nabolag

5. Attraktivt og aktivt byliv

Arkitektur er et helhetlig fag hvor hvert enkelt prosjekt krever sin unike tilnærming og sine særegne arkitektoniske virkemidler. Prinsippene i arkitekturstrategien er retningslinjer for å innfri kommunens krav om helhetlig arkitektonisk kvalitet. Slik kan strategien fungere som en forutsigbar felles plattform for utvikling, diskusjon og vurdering av ny arkitektur. Arkitekturstrategien er forankret i Kommuneplanens arealdel § 8.1.1.

1. Helhetlig
utforming

2. Estetisk
opplevelse

3. Samspill
mellom bebyggelse
og landskap

4. Egenart og
stedstilpasning

Vakker

Utvise en Trondheimsk helhet og estetikk.

Karakterfull

Balansere samspill og egenart.

1. Helhetlig utforming

Bygg og byrom utformes med en helhetlig idé som løser flere oppgaver og skaper merverdi for samfunnet.

DETTE GJØR VI VED Å ...

- 1.1 Formulere en helhetlig idé.** Bruk stedsanalyse og la funnene være førende for videre arbeid. Utvikle prosjekter med et tydelig grep, hvor forholdet til sted, program og visjon er lesbart i arkitekturen. I områdeplaner og store reguleringsplaner bør det utarbeides presise bestemmelser eller formingsveiledere knyttet til arkitektur og byform.
- 1.2 Samvirke med omgivelsene.** Utform og plassér ny bebyggelse på en måte som bidrar til at bygg, byrom og landskap inngår i en helhetlig sammenheng. Ta bevisste valg basert på vurdering av strøkskarakter, terreng og natur.
- 1.3 Lage en sammenhengende bystruktur.** Nye bygg og byrom skal utformes med god sammenheng til omkringliggende bystruktur, gatenett, kollektivholdeplasser, historiske og blågrønne verdier. Det er særlig viktig å ta høyde for fremtidig utvikling av områdene omkring, også når det ikke foreligger konkrete planer.
- 1.4 Berike omgivelsene gjennom arkitektur.** Utform bygninger og byrom med en klar intensjon om å bidra med positive kvaliteter til omgivelsene, nærmiljøet, forbipasserende og brukere.
- 1.5 Ha en helhetlig idé for utforming i transformasjonsområder.** Planlegg transformasjonsområder og lokal- og bydelssentre ut ifra et helhetlig bykonsept som kan danne grunnlag for områdets utforming, karakter og identitet.

PBL

- § 1-1. Lovens formål
- § 29-1. Utforming av tiltak
- § 29-2. Visuelle kvaliteter

KPA 2022-2034 § 8 Arkitektur og byform

§ 8.1.2 Nye tiltak skal fremme stedets egenart, eksisterende kvaliteter, historiske strukturer og kulturminner, samt tilføre bymiljøet nye kvaliteter.

§ 8.1.3 Til alle planforslag skal det utarbeides stedsanalyse. Stedsanalysen skal sendes inn til oppstartsmøte med kommunen.

§ 8.2.2 Bystrukturen skal planlegges slik at byens parker, torg og gaterom henger sammen og bidrar til et attraktivt og finmasket gangnett. Ny bebyggelse skal utformes og plasseres slik at det dannes gode, tydelige offentlige rom og fellesarealer som har god sammenheng med eksisterende og planlagt bystruktur.

§ 8.3.2 Høyde og plassering av bebyggelsen skal ivareta gode kvaliteter i tiliggende byrom, herunder lys- og solforhold, samt viktige siktlinjer og tiltakets fjernvirkning.

§ 8.3.3 Arkitektonisk utforming skal forholde seg til bygningens funksjon og betydning for allmennheten, og være i samspill med omgivelsenes arkitektur og steds karakter.

§ 8.3.6 Gater og byrom skal utformes slik at det dannes trygge og attraktive oppholds- og gangsoner og med utstrakt bruk av bytrær og andre blågrønne kvaliteter. Tiltak skal plasseres slik at det kan tilrettelegges for fortau eller annet gangtilbud, og infrastruktur for kollektiv og sykkel langs definert kollektivtrasé og sykkelnett.

▲ 1 | **Bo01** | *Malmö, Sverige*

Västra hamnen er en bydel i Malmö som er transformert fra industriområde til et bærekraftig nabolag. Utformingen av området baserer seg på et helhetlig konsept for overvannshåndtering og bruk av ulike bygningstypologier. Høyere volum er plassert langs sjøkanten, mens det er etablert en småskala bygningsstruktur bakover. Dette skaper områder med ulik karakter, der sjøfronten blir en destinasjon for hele byen, og den lavere bebyggelsen blir gode nabolag. Et finmasket blågrønt nettverk tar for seg overvannshåndteringen, samtidig som at det gir bydelen unike opplevelseskvaliteter.

◀ 2 | **Krambugata 2** | *Midtbyen, Trondheim*

Dette prosjektet lykkes med et helhetlig situasjonsgrep i en kompleks urban situasjon, som løfter kvaliteten på tilgrensende gater, byrom og bebyggelse. Et moderne formspråk er landet innenfor Midtbyens skala og uttrykk, spiller på lag med tilgrensende bebyggelse, og skaper gode rammer for Peter Egges plass. Kantinen, som også fungerer som café, ligger på gateplan med en åpen og inviterende fasade. Prosjektet reetablerer det historiske gateforløpet til Krambua — en av Trondheims få gjenværende gater fra middelalderbyen.

▶ 3 | **Carlsberg Byen Øst** | *København*

Carlsbergbyen er en ny, tettvokst bydel på Vesterbro i København. I transformasjonen av det gamle bryggeri-området omfavner masterplanen bydelens historiske karakteristikk med tette gårdsrom og smale gateforløp. Ny arkitektur og nye strukturer er tilpasset den historiske konteksten med gode overordnede plangrep og materialvalg. På tvers av den tette bydelen krysser et omfattende nettverk av gang- og sykkelveier mellom bebyggelse og offentlige rom. Området har blitt en levende bydel hvor næringsliv, utdanning, kultur og bolig legger til rette for sosial bærekraft.

◀ 4 | **Passasjen i Bankkvartalet** | *Midtbyen, Trondheim*

Det nye kontorbygget i Bankkvartalet inviterer folket og byen inn. Gjennomgangen på tvers av kvartalet kobler Westermannsveita med Søndre gate, hvor den nye Bankplassen er etablert. Kaféen i første etasje har utsyn over plassen og passasjen, og tiltrekker seg byens innbyggere med sin åpne og inviterende fasade. Gjennomgangen har blitt et naturlig veivalg gjennom sentrum og prosjektet har lyktes i å løfte frem byens historiske spor og bygge opp under en god, sammenhengende bystruktur.

2. Estetisk opplevelse

Skap byrom og bygninger som oppleves tiltalende, stimulerende og inspirerende.

DETTE GJØR VI VED Å ...

- 2.1 **Skape bygninger, steder og rom som gir opplevelseskvaliteter.** Bruk materialer, farger og kunst aktivt innenfor en arkitektonisk idé. Legg spesielt vekt på utforming og detaljering av inngangspartier, hjørner i kvartaler, fellesrom og byggets første etasje. Utnytt stedets særegne kvaliteter, som utsikt, sol, vann, vegetasjon og landskapsform.
- 2.2 **Bruk arkitekturens muligheter til å stimulere flere sanser.** Utforming og materialbruk skal gi gode sanselige opplevelser.
- 2.3 **Ha en plan for prosjektets estetiske kvaliteter fra start for å sikre at de ikke forsvinner i prosessen.** Tekniske og funksjonelle krav skal være integrert i den arkitektoniske utformingen.
- 2.4 **Skape god kontakt mellom inne og ute.** La bygg og byrom berike hverandre gjennom gode visuelle sammenhenger mellom ute og inne.
- 2.5 **Forme steder som oppleves både helhetlig og stimulerende.** Unngå monotone områder som mangler variasjon og detaljrikdom. Dette er spesielt viktig i områder med høy tetthet. Tilføyelser og inngrep i etablerte bygningsmiljø skal bygge opp om helheten. Vær varsom med store kontraster.
- 2.6 **Være bevisst på farge og materialbruk.** Bygningens form, komposisjon og materialbruk bør utfylle hverandre. Analyser stedets eksisterende fargepalett, og utfyll denne. Bruk farger som fungerer både sommer og vinter. Tilfør farge i områder som mangler det.
- 2.7 **Prioritere variasjon og kvalitet i fasader.** Tilpass antall arkitektoniske virkemidler til bygningens størrelse og utstrekning, og i tråd med et helhetlig arkitektonisk konsept. Utform fasader med høy materialkvalitet, med fasadesprang, relieff, tekstur og detaljer. Bruk materialer som tåler byens bruk og har varige kvaliteter.

§

KPA 2022-2034 § 8 Arkitektur og byform

§ 8.3.1 Menneskets opplevelse fra gateplan skal gi premisser for utforming av bygninger og byrom. Volumoppbygging og fasadeutforming skal skape variasjon og rytme mot gater og byrom, og attraktive oppholds- og gangsoner langs fasader.

§ 8.3.4 Fargesetting og materialbruk skal bidra til variasjon og særpreg i bymiljøet og bygge opp under Trondheims identitet.

▶ 7 | **Wesselkvartalet** | Asker

Med sine myke buer, nedtrappende høyder og folkeliv på gateplan er Wesselkvartalet et forbildeprosjekt for fortetting i bymessig kontekst. Ved å beholde eksisterende gangakser og etablere nye, åpnes kvartalet opp for besøkende og reisende på sympatisk vis. Bruk av materialer med høy kvalitet og gode detaljer er gjennomgående i prosjektet. Teglfasaden med relieff skaper variasjon i fasadelivet og viser til eksisterende teglbebyggelse i området. Materialet gir en følelse av noe stabilt og varig, og oppleves som en fin og kontrollert kontrast til nærliggende trehusbebyggelse.

▲ 5 | **Torget i Trondheim** | Midtbyen

Torget er forvandlet til en festplass og et sentralt viktig byrom, tuftet på arven fra Cicignons byplan. Noen få enkle, men sterke grep har lagt gode rammer for forskjellige aktiviteter. Soneinndelingen danner en helhet hvor det er enkelt å orientere seg. Møbleringssoner, uteservering og handel er lagt i et belte rundt plassen, slik at torvet beholder sin åpne karakter og frigjøres til en annen type bruk. Torvet er bygd med robuste materialer og løsninger, for å tåle sin allsidige bruk og vare lenge. Vegetasjon, vannanlegg, møblering, belysning og kunst virker sammen og skaper et vakker uterom for lek og opplevelser.

◀ 6 | **Huseby skoler** | Saupstad, Trondheim

I sentrum av dette prosjektet ligger kulturaksen. En intern forbindelse over tre plan med broer og mesaniner som forbinder skolene og ressurscenteret sammen, både romlig og visuelt. Bruken av massivtre, trekledning og spiler gir skolen en varm atmosfære, behagelig akustikk og et stabilt innneklima. Utstrakt bruk av kunst, inne og ute, bidrar til å skape en karakter som er særegen for Huseby. Eksteriøret har fått en dyp rød farge, som skaper en varm atmosfære, særlig om vinteren.

◀ 8 | **Sjøhagen brygge - rekkehus** | Moss

Sjøhagen Brygge tar utgangspunkt i det rasjonelle og praktiske med gjentakende volumer, effektiv materialbruk og kjente konstruksjonsprinsipper. Rekkene danner rammer rundt mindre tun som er forbundet av en bilfri vei som slynger seg gjennom feltet. Gjennomtenkt plassering av boligene i det skrånende terrenget skaper variasjoner i høyde, og danner sammen med fargebruk og vegetasjon en harmonisk helhet som gir nabolaget identitet.

3. Samspill mellom bebyggelse og landskap

Bebyggelsen skal underordne seg det karakteristiske landskapet og inngå i helheten. Opplevelsen av det store åpne landskapsrommet, viktige siktlinjer og historiske landemerker skal videreføres.

DETTE GJØR VI VED Å ...

- 3.1 **Ivareta Trondheims topografiske særpreg.** Byens viktigste landskapstrekk er høydedragene som omkranser byen, strandsonen, elve- og bekkedalene, markaområdene, jordbrukslandskapet. Bebyggelse skal underordne seg dette. Høyhus må forstås og behandles som avvik fra denne klare karakteren, og bør kun tillates når spesielle kriterier er løst.
- 3.2 **Styrke opplevelsen av det store landskapet og kontakten med elva og fjorden.** Plasser byrom og bygninger som skaper nye siktlinjer til landskapet, fjorden og viktige fondmotiv.
- 3.3 **Bruke sjøfronten.** Bearbeid sjølinjen der det gir muligheter for en mer tilgjengelig og attraktiv sjøfront, og en god utnyttelse av tomtens herlighetsverdier. Skap attraktiv arkitektur langs sjøfronten på en måte som styrker dens offentlige karakter, og ivareta visuell og romlig sammenheng med bakenforliggende bebyggelse.
- 3.4 **Bruke stedets terreng og naturgitte forutsetninger som en ressurs i utviklingen av nye bygg og byrom.** Form omgivelser med utgangspunkt i landskapets premisser og muligheter.
- 3.5 **La bebyggelsen følge terrenget og møte bakken.** God terrengtilpasning reduserer behovet for fyllinger, skjæringer, sokler og forstøtningsmurer. Skala og volumoppbygging skal tilpasses terreng, heller enn det motsatte. Unngå parkeringsløsninger som stikker opp som sokler. Bebyggelse og innganger skal følge gatenivå, slik at man kan fremme trinnfri adkomst til bygninger og minimere ramper.
- 3.6 **Utnytte de spesielle lys- og årstidsvariasjonene vi har i en nordvendt by langt mot nord.** Form uterom for opphold og opplevelser i Trondheims klima der areal har ulik verdi og funksjon gjennom året.

§

KPA 2022-2034 § 8 Arkitektur og byrom

§ 8.2.1 Viktige landskapstrekk og landemerker, offentlige gater og byrom, blågrønne strukturer, viktige siktlinjer og offentlig tilgang til sjø og vassdrag skal være de overordnede premissene for bystrukturen, og ny bebyggelse skal underordnes disse elementene.

§ 8.3.7 Bygg, anlegg og konstruksjoner skal ha god terrengmessig tilpasning ut fra hensynet til god arkitektonisk utforming, naturgitte forutsetninger, sikkerhet, helse, tilgjengelighet og naturmiljø.

§ 11 Natur og grønne kvaliteter

§ 11.1 Natur og grønne kvaliteter

§ 11.2 Verdivull vegetasjon

§ 11.3 Ny vegetasjon

§ 13 Mobilitet

§ 13.1.5 Ved planlegging av nye samferdselsanlegg skal etablering av allé eller trær vurderes.

► 11 | **Leangenbukta** | Trondheim

Konseptet for dette prosjektet er tuftet på et mangfold av boligtypologier som følger terrenget og har et bevisst forhold til omkringliggende områder og deres kvaliteter. Bebyggelsen trapper seg ned fra en bymessig boligtypologi langs hovedgatene på øvre del av tomten, til en lav og åpen struktur mot kulturlandskapet på nedre del. Rekkehusene har innganger på forskjellige nivå i terrenget, og integrerer støyskjermer og vegetasjonsbed i bebyggelsens utforming.

▲ 9 | **Åsveien skole** | Byåsen, Trondheim

Prosjektet utnytter tomtens krevende terreng til å skape gode kvaliteter, både inne og ute. Bebyggelsen trapper seg ned langs terrenget, med innganger på ulike nivå og varierte uterom, som er tilgjengelig for alle. Flere elementer i prosjektet underbygger stedets premisser, slik som plassering av flerbrukshallen som støyskjerm, bevaring av bøkelen og plassering av funksjoner med hensyn til dagslysforhold.

◀ 10 | **Nystuveien 35** | Bergen

Dette prosjektet er et godt eksempel på stedstilpasset foretting i tettbygde villaområder. Ved å velge en bygningstypologi som slekter på nabolagets eneboliger tar prosjektet hensyn til områdets bebyggelsesstruktur. Bygningsmassen er delt i tre hus og utformet i en skala som er tilpasset omgivelsene i høyde og volum. Bebyggelsen følger topografien og lar husene og uteområdene trappe seg nedover i terrenget med innganger på forskjellige nivåer.

◀ 12 | **Grilstad Marina - Havseilerveien** | Trondheim

Boligprosjektet i Grilstadfjæra ligger idyllisk til, ut mot Trondheimsfjorden. Prosjektet fremhever stedets unike beliggenhet og kvaliteter, ved å la utsikten og kontakten med vannet være formgivende premisser. Uteområdene inngår i en sammenhengende grønnstruktur med gangveier, lekeområder og rekreasjonsarealer for boende og besøkende. Byggenes plassering og samspill med landskapet sørger for at både den fysiske og visuelle kontakten med vannet er til stede i hele prosjektet.

4. Karakterfullt og stedstilpasset

Nye tiltak skal fremme stedets egenart, eksisterende kvaliteter, historiske strukturer og kulturminner, samt tilføre bymiljøet nye kvaliteter.

DETTE GJØR VI VED Å ...

- 4.1 **Styrke bydelenes unike karakter.** Bruk stedsanalyser og la funnene være førende for videre arbeid.
- 4.2 **Reparere områder ved å tilføre karakter.** Bruk arkitektur til å skape ny kvalitet i områder som oppleves som karakterløse, generiske eller med lav kvalitet. Tilfør karakter og særpreg i nye utviklingsområder.
- 4.3 **Prioritere utforming av gater og byrom.** Gatene er våre viktigste byrom. Ved å utforme gode og frodige gatemiljø med særpreg beriker man nabolagene omkring og oppnår mer verdi. Vær bevisst på at husenes fasader utgjør veggene i gateløpet.
- 4.4 **Bruke kulturminner og kulturmiljø som en ressurs.** Gi kulturminner innhold og funksjon som gir dem en viktig rolle i det lokale bylivet. La ny arkitektur foredle den lokale konteksten og tilføre nye lag i byens fortelling.
- 4.5 **Utforme bebyggelse som er tilpasset sine omgivelser.** Velg et formspråk der fasadeuttrykk, materialitet og detaljer er i godt samspill med omgivelsene. Skap nye bygg og omgivelser som forholder seg til områdets etablerte strøkskarakter. Vurder form, høyde, volum, takform, rytme, byggelinje, materialbruk, farger med mer.
- 4.6 **Bygge videre på de unike bydelenes historie og særpreg.** Vær bevisst på stedets lokale arkitektoniske egenart. Spill på lag med idealene som ble lagt til grunn da området ble bygget og planlagt.

§

KPA 2022-2034 § 8 Arkitektur og byform

§ 8.1.2 Nye tiltak skal fremme stedets egenart, eksisterende kvaliteter, historiske strukturer og kulturminner, samt tilføre bymiljøet nye kvaliteter.

§ 8.1.3 Til alle planforslag skal det utarbeides stedsanalyse. Stedsanalysen skal sendes inn til oppstartsmøte med kommunen.

§ 8.3.4 Fargesetting og materialbruk skal bidra til variasjon og særpreg i bymiljøet og bygge opp under Trondheims identitet.

§ 9 Kulturminner og kulturmiljø

§ 9.3 Hensynssoner kulturmiljø. Innenfor hensynssoner kulturmiljø skal det tas særlige hensyn ved utarbeiding av planforslag og ved søknad om tiltak [...]. Den kulturhistoriske bebyggelsens egenart og områdets særpregede kulturmiljø skal sikres og opprettholdes. Hensynssonens strøkskarakter skal være retningsgivende for byggehøyder, volum, utforming, materialbruk og farger. [...]

§ 9.5 Kulturminneevaluering. Alle planforslag, byggesøknader og tiltak som berører eksteriørverdier på bygninger i klasse A, B eller C eller som berører kulturminneverdier i hensynssone kulturmiljø, skal vurderes av Byantikvaren.

§ 23 Bebyggelse og anlegg (1000) - byggesone 1-4

§ 23.5.1 (23.6.1) Utnyttelsesgrad. Grad av utnyttelse skal alltid tilpasses områdets strøkskarakter, og ivaretagelse av eksisterende bomiljø, naturverdier og kulturhistoriske verdier skal tillegges stor vekt ved nye bygninger og andre tiltak.

► 15 | **Vålandstun** | Stavanger

Det nye Vålandstun er et bokonsept med seniorboliger med fellesskapsløsninger. Prosjektet glir godt inn i omgivelsene og den omkringliggende bebyggelsens skala med høyder, volum, takform og materialpalett. Bebyggelsen er oppdelt i fem volumer som bygger videre på områdets eneboligtypologi, og fremstår som en naturlig forlengelse av trehusbyen. Byggene er brutt ned med karnapper for å tilpasse seg størrelsen på villaene i området. De er bundet sammen med et felles atrium, og nivåene på uteområdene kobler seg på tilgrensende terreng. Fellesområdene har fine overganger til uteområdet og skaper god kontakt med nabolaget.

▲ 13 | **Bergs maskinhall, Lilleby** | Trondheim

Lilleby er et tidligere industriområde transformert til et grønt og urbant boligområde. Midt på Lilleby ligger Bergs maskinhall, som ble oppført i 1948, og vitner om industrivirksomheten som en gang foregikk her. Ved utviklingen av området ble det lagt vekt på bevaring av viktige industrikulturminner. Løsningen ble at deler av hallen ble et uteområde under den eksponerte stålkonstruksjonen, mens den andre delen ble bygd inn som en klimatisert del til restaurantformål. Prosjektet tar hensyn til inneklime, isolasjon og energibruk uten å gå på bekostning av vernehensyn.

◀ 14 | **Munkhaugveita** | Midtbyen, Trondheim

I revitaliseringen av Munkhaugveita er en rekke krav til universell utforming løst samtidig som veita er gitt et løft og særpreg, som beriker nabolaget. Ulik overflatebehandling av brostein tilfredsstiller krav til universell utforming, samtidig som det bygger opp under veitenes karakter. Den «Trondhjemske» steinsettingen har et unikt fargespill med stor variasjon. Med utgangspunkt i en varm fargepalett fungerer fargetonene godt i Trøndelag, hvor lyset har et karakteristisk blåskjær. Gatemiljøet er sammensatt av ny og gammel bebyggelse i fint samspill. Det gamle asketreet er bevart i utbyggingen.

◀ 16 | **Kjøpmannsgata Ung Kunst** | Midtbyen, Trondheim

Prosjektet kan omtales som en byreparasjon hvor man har fullført et uferdig kvartal og samtidig bidratt til å aktivere det offentlige byrommet. Den gamle bebyggelsen er istandsatt og utnyttet som en ressurs i det helhetlige konseptet. Møtet mellom nytt og gammelt er løst med kreativitet og omtanke. Kvartalets gamle bakgård er fortsatt lesbar i bebyggelsen. Nybygget følger trehusbebyggelsens høyde og form langs Kjøpmannsgata, og løfter seg opp mot murgårdsbebyggelsen i Krambuiveita.

5. Attraktivt og aktivt byliv

Skap byrom og gater som legger til rette for aktiv bruk, møter mellom mennesker og gode opplevelser for gående. Sett byliv før byrom, og byrom før bygning.

DETTE GJØR VI VED Å ...

- 5.1 **Skape en by i øyehøyde.** Fokuser på hvordan mennesker opplever omgivelsene når de bruker dem.
- 5.2 **Skape et mangfold av ulike byrom som inviterer til allsidig bruk.** Utform byrommene for varierte aktiviteter gjennom hele året, som attraktive rammer for møter mellom mennesker, for rekreasjon og byliv, kultur og andre aktiviteter.
- 5.3 **Lag gode gatesnitt.** Tilpass byggehøyden til gatens dimensjoner på en måte som gir gatesnitt med en menneskelig skala og god kontakt mellom bygninger og utearealer. Sikre tilstrekkelig areal i gater for bytrær og opphold.
- 5.4 **Lage utadrettede fasader på gatenivå, som inviterer til aktivitet og bygger opp om gatemiljøet.** Lokaliser publikumsrettede funksjoner på synlige steder, mot offentlige byrom, hjørner eller krysningsspunkt, og skap maksimal kontakt mellom ute og inne. Innganger og inngangsoner er steder hvor mennesker kan møtes og byliv kan oppstå. Legg vekt på utformingen av inngangene og skap gode overganger. La bygg ha flere innganger og inviterende trapperom. Minimer bruk av svalganger.
- 5.5 **Ha fokus på kantsoner.** Utform kantsonene mellom privat bolig og uterom slik at bolig og byliv kan berike hverandre. Tilrettelegg for kontakt mellom folk, samtidig som det utformes gode overganger mellom offentlige, halvprivate og private soner. Gode kantsoner skaper kontakt mellom bygningens første etasje og rommet utenfor.
- 5.6 **Bruk bebyggelsens plassering og utforming som naturlig skjerming mot støy.** Unngå støyskjermer.
- 5.7 **Bruk belysning aktivt.** Belysning bidrar til å skape trygghet, tilgjengelighet og gir estetisk verdi. Legg vekt på belysning som forlenger brukstiden av byrom etter mørkets frembrudd.
- 5.8 **Utvikle et finmasket nettverk av forbindelser som gir korte avstander og valgfrihet.** Utform gater, stier og sykkelstier som oppleves trygge og attraktive. Prioriter myke trafikanter. Reduser eksisterende barrierer og unngå å lage nye. Vis respekt for barns bevegelsesfrihet. Skaper vi attraktive gangmiljø skaper vi en attraktiv by.

§

KPA 2022-2034 § 8 Arkitektur og byform

§ 8.3.6 Gater og byrom skal utformes slik at det dannes trygge og attraktive oppholds- og gangsoner og med utstrakt bruk av bytrær og andre blågrønne kvaliteter. Tiltak skal plasseres slik at det kan tilrettelegges for fortau eller annet gangtilbud, og infrastruktur for kollektivt og sykkel langs definert kollektivtrasé og sykkelnett.

§ 13 Mobilitet

§ 13.1.1 Transportsystemet skal bidra til attraktive sentrumsområder, at flere går, sykler og reiser kollektivt [...]

§ 13.1.2 Gangforbindelser skal gi korte og attraktive adkomster til kollektivtilbud, sentrum og lokalsentrum, andre tjenestetilbud, grøntområder og andre viktige målpunkt.

§ 13.2 Mobilitetsutredning

§ 23 Bebyggelse og anlegg (1000) - byggesone 1-4

§ 23.2 Felles bestemmelser byggesone 1 og 2

§ 23.2.1 Bystruktur og bebyggelse

§ 23.2.2 Bymiljø

§ 23.3.2 Arealbruk

§ 23.3 Byggesone 1 – sentrumskjerner

§ 23.3.4 Bymiljø

► 17 | **Tøyen torg** | Oslo

Tøyen torg er forvandlet til en storstue fylt av yrende liv, mangfold og forskjellige aktiviteter. Intensjonen var å oppgradere torget med dets fire innganger til et helhetlig dekke, med belysning og møblement. Torgflaten representerer torgets historie og plass i lokalmiljøet samtidig som at det er et attraktivt og trygt møtested for alle. Torget har fått en helhetlig innramming med aktive fasader rundt torgets relativt lille og konsentrerte flate, som inviterer folk til å oppholde seg her.

◀ 18 | **St. Olavs hospital** | Trondheim

St. Olavs hospital er organisert som en egen bydel med gater og kvartaler, integrert i byens eksisterende bystruktur. Kvartalsstrukturen gir gode dagslys- og utsiktsforhold, skaper en tettere kontakt mellom det relativt lukkede sykehusmiljøet og byen, og gjør det lettere å orientere seg. Midt på området ligger Olav Kyrres plass, som et nav og orienteringspunkt for hele sykehuset. Plassens størrelse i relasjon til de omkransende seks etasjers bygningene, danner et avbalansert bymessig rom. Med frodig beplantning, robuste materialer og gode møbleringssoner har bydelen fått et torg av høy, bymessig kvalitet.

► 19 | **Ruten** | Sandnes

I dette prosjektet er en parkeringsplass midt i Sandnes sentrum blitt forvandlet til en urban oase for byens befolkning. Området ligger som et kollektivt knutepunkt med fartsårer fra alle kanter. Sørøst for togstasjonen har Sandnes fått et nytt landemerke — en stor, lysende sirkel som rammer inn plassen og er godt synlig i bystrukturen. På den nye plassen ligger alt til rette for markeder, konserter, turneringer, festivaler og idrettsarrangementer — i tillegg til den daglige bruken som lekeplass, skatepark, møtested og oppholdsrom. Byparken har blitt et samlende orienteringspunkt og en identitetsmarkør, som formidler bærekraft og sosial tilhørighet.

◀ 20 | **Fjordhagen, Grilstad marina** | Trondheim

Midt på Grilstad Marina ligger boligprosjektet Fjordhagen langs hovedgata Strindfjordvegen. Boligene vender seg innover mot en lun og frodig bakgård, og utover mot gata og byen. Det er opparbeidet gode kantsoner som legger til rette for kontakt mellom folk, samtidig skaper frodige, beplantede markterrasser rom for privatliv. Plenen og sykkelparkering i forkant danner en naturlig overgang mellom terrassene og gangarealene.

6. Inkluderende nabolag

Skap nabolag med byrom og bygninger der alle har mulighet til å delta i et mangfoldig og aktivt fellesskap.

DETTE GJØR VI VED Å ...

- 6.1 **Tilrettelegge for likeverdighet og deltakelse for alle.** Skap by- og bomiljøer der universell utforming, tilgjengelighet og helsefremmende løsninger ivaretar likeverdig bruk for alle alders- og brukergrupper. Integrer universell utforming som en naturlig del av arkitekturen, og unngå tilleggs løsninger.
- 6.2 **Skape varierte nabolag for å oppnå en mangfoldig befolkningssammensetning.** Kombiner ulike boligtyper, størrelser og planløsninger, tilpasset ulike menneskers behov og livssituasjon.
- 6.3 **Skape nabolag med ulike arenaer for fellesskap og interaksjon.** Lag naturlige møteplasser som er inviterende og gratis for alle. Vis omsorg for utformingen av boligens inngang, med rom for møteplass ute og inne. Plasser fellesrom og felles uteoppholdsarealer i tett tilknytning til hverandre, fortrinnsvis på bakkeplan og ved naturlige ferdselssoner. Prioriter felles uteområder med gode oppholdskvaliteter og tilrettelegg for at beboere kan påvirke sitt eget nærmiljø. Ta særlig høyde for barns behov for lek og utfoldelse.
- 6.4 **Styrke lokale sentrum som samlende møtesteder for befolkningen i bydelene.** Lokale sentrum skal ha varige kvaliteter og være tilgjengelige og attraktive i hverdagen.
- 6.5 **Benytt offentlige programmer, som skoler, barnehager, idrettsanlegg og helse- og velferdssenter, til å styrke nabolagets sosiale infrastruktur.** La disse formålsbyggene spille en aktiv rolle som ressurs og møteplass i nabolaget. Vær bevisst på å plassere riktig virksomhet på riktig sted.
- 6.6 **Fremme utvikling av nye boligtyper og alternative boformer.** Tenk nytt og skap mulighet for nye og annerledes boformer og fellesskapsløsninger.
- 6.7 **Tilrettelegge for åpne og inkluderende prosesser.** God byforming og god arkitektur skapes gjennom prosesser og samarbeid basert på åpenhet, kunnskapsdeling og dialog med alle aktører med mål om at fremtidige brukere og nabolag deltar og får eierskap til det som utvikles.

§

PBL

§ 28-7. Den ubebygde del av tomta. Fellesareal

KPA 2000-2034

§ 7.1. Folkehelse

§ 10 Bolig og bokvalitet

§ 10.1 Variert boligsammensetning
Ved planforslag for mer enn ti nye boenheter skal det være varierte boligstørrelser ut fra en vurdering av tilliggende områders boligstruktur. Befolknings- og levekårsdata skal legges til grunn ved vurdering av boligsammensetning.

§ 10.2 Kvaliteter ved boenhetene

§ 10.3 Fellesarealer innendørs
Ved planforslag med 20 boliger eller mer skal det sikres etablering av innendørs felles oppholdsareal [...]. Fellesarealet skal fortrinnsvis ligge i første etasje .

§ 10.4 Uteoppholdsareal

▲ 21 | **Schandorffs plass** | Oslo

Før var Schandorffs plass en blindgate med parkeringsareal, som stanget i en mur mot Fredensborgveien. I dag er plassen en integrert del av en sammenhengende bymessig grøntstruktur, hvor utfordrende terrengforskjeller er vendt til et positivt kjennetegn for plassen. Plassen har blitt en inkluderende gjennomgang så vel som et sted å oppholde seg.

◀ 22 | **Vindmøllebakken** | Stavanger

Vindmøllebakken bofellesskap er et nyskapende boligprosjekt bygget etter modellen Gaining-by-Sharing. Prosjektet består av forskjellige leilighetstyper med varierende størrelse, med generøse fellesrom til et mangfoldig bruk. Gjennom disse fysiske og sosiale tiltakene tilbyr boligkonseptet mennesker i ulike aldre og livssituasjoner et alternativ der de kan bo tettere og dele mer. Det skaper et fellesskap og en tilhørighet som øker tryggheten, reduserer ensomheten og gir den enkelte personlige, miljømessige og økonomiske fordeler.

▶ 23 | **Akkabakka** | Risvollan, Trondheim

Akkabakka er et unikt nabolag hvor karakterfulle husrekker skaper identitet og tilhørighet. Boligene er enkle å bygge om og er tuftet på en idé om et dynamisk liv i endring. Når boligene kan tilgodese endringene i behov over tid bidrar dette til stabilitet i området. Rekkehustypologien danner et tettbygd område hvor bilene er vist til periferien og naboene møtes på tilfeldig og uformelt vis. Prosjektet skaper et attraktivt bomiljø hvor folk ønsker å bli værende, med et trygt oppvekstmiljø for barn.

◀ 24 | **Lilleby** | Trondheim

Lilleby er et tidligere industriområde transformert til et grønt og urbant boligområde. Boligene på Lilleby retter seg mot mennesker i alle faser av livet og ulike husholdningsstørrelser. Park- og grøntområdene som omkranser bebyggelsen har skapt varierte og innbydende møteplasser og rekreasjonsområder. Lilleby har eget hagelag med parseller til dyrking, lekeplasser til barn og publikumsrettede funksjoner i transformerte industribygg. Med et mangfold av møteplasser og stor variasjon i boligtilbudet byr Lilleby på et godt og sosialt bærekraftig bomiljø.

7. Holdbar og endringsdyktig

Velg innovative og fleksible løsninger som gir høy arkitektonisk kvalitet og lang levetid.

DETTE GJØR VI VED Å ...

- 7.1 **Bygge for lang levetid.** Utvikle robuste og fleksible bygg og byrom som kan utvikles og transformeres etter som behov og bruk endrer seg.
- 7.2 **Utnytte potensialet som ligger i ombruk og gjenbruk.** Fokuser på sirkulær tankegang og sirkulærøkonomi. Prioriter transformasjon og gjenbruk av eksisterende bygg, konstruksjoner og anlegg. Gjør livssyklusvurderinger. Gjenbruk materialer fra eksisterende bygg i nybygg.
- 7.3 **Planlegge områder med tydelige og ambisiøse strategier for å minimere energi- og ressursbruk.** Utvikle helhetlige energikonsept for nye byområder med nullutslippsmål. Integrer energi- og klimatilstand i den arkitektoniske løsningen. Prioriter dagslys og utnytt fasader og takflater til for eksempel grønne tak eller solceller.
- 7.4 **Legge til rette for sambruk og optimalisering av arealbruk.** Programmer for sambruk og tilrettelegg for at areal kan brukes av flest mulig ulike brukere, og gjennom døgn.
- 7.5 **Lage fleksible boliger.** Unngå minimumsløsninger som begrenser muligheten for tilpasning og endring. Bygg boliger som lett kan tilpasses endret livssituasjon og nye behov. Prioriter god takhøyde, gode dagslysforhold og romstørrelser som gir flere bruksmuligheter.
- 7.6 **Utforme fleksible parkeringsanlegg.** Planlegg parkeringsarealer med en takhøyde og struktur som gjør det mulig å transformere anlegget til andre funksjoner i fremtiden.
- 7.7 **Bygge for det trønderske klimaet.** Bruk materialer og konstruksjoner som står seg over tid og tåler sin bruk.
- 7.8 **Videreutvikle trebyen Trondheim.** Tre er et miljøvennlig og fremtidsrettet bygningsmateriale. Vurder bruk av tre i bygg og byrom. Tre gir godt inn klima og har gode akustiske egenskaper.

§

KPA 2000-2034

§ 11 Natur og grønne kvaliteter

§ 11.1 Natur og grønne kvaliteter
Ved utarbeidelse av planforslag og søknad om tiltak skal det dokumenteres hvordan berørte naturverdier og økologiske funksjoner ivaretas.

§ 11.3 Ny vegetasjon
Ved utarbeidelse av planforslag og søknad om tiltak skal det legges til rette for ny vegetasjon i form av trær og annen vegetasjon, grønne tak og fasader eller andre grønne elementer [...]

§ 15 Energi og klima

§ 15.1 Klimamål
"Klimaveileder for plan- og byggesaker i Trondheim kommune" skal legges til grunn ved valg av løsninger.

§ 15.2 Klima- og energidokumentasjon
[...] I planer og byggesaker skal det ved valg mellom riving og bevaring av eksisterende bygningsmasse synliggjøres hva som gir lavest klimagassutslipp [...]

§ 15.3 Materialbruk og utforming for lang levetid.

§ 15.5 Energiløsninger
Planforslag skal redegjøre for tiltak for å redusere behovet for tilført energi og belastningen planen vil ha på energisystemet i området.

§ 18 Rett virksomhet på rett sted

§ 18.1 Lokalisering av virksomheter

§ 23 Bebyggelse og anlegg (1000) - byggesone 1-4

§ 23.3.3 Utforming av bystruktur og bebyggelse

► 25 | **Skur 38** | Oslo

Bevaringsverdige Skur 38 på Vippetangen i Oslo er rehabilitert etter sirkulære prinsipper. Bygget står på Byantikvarens gule liste og er merket som verneverdig i Maritim kulturminneplan for Oslo. Under rehabiliteringen har en klart å innpasse moderne teknologi og energieffektive løsninger, uten at dette har gått på bekostning av byggets vern. Rehabiliteringen oppfyller FutureBuilt's sirkulære kriterier om at eksisterende konstruksjoner og bygningsdeler skal bevares og oppgraderes der det er mulig å forlenge byggets levetid. Prosjektet har en lang liste av gjenbruk fra andre prosjekter og innad i prosjektet selv. Skur 38 er et forbilledlig eksempel på bærekraftig rehabilitering av arkitektur underlagt bevaringshensyn.

◀ 26 | **Konditaget Lüders** | Nordhavn, København

Konditaget Lüders i bydelen Nordhavn i København er et hybridbygg bestående av parkeringshus, næringsarealer og lekeplass. Parkeringshuset er kledd med perforerte cortenstål-plater, med innslag av kunst og grønne, frodige plantekasser. To offentlige trapper fører til en offentlig lekeplass på taket. Parkeringshuset viser hvordan et anlegg bygget for én funksjon kan optimaliseres og skaper merverdi for andre brukere.

► 27 | **Dampsentralen** | Ilsvika, Trondheim

Prosjektet viser hvordan historiske bygg kan gis nytt liv gjennom relativt enkle grep. Godt samsvar mellom bebyggelse og valg av funksjon har gjort det mulig å oppnå velfungerende lokaler som også ivaretar og fremhever byggets karakter. Et hovedgrep har vært å løfte opplevelsen av det store rommet med sin kraftfulle takkonstruksjon. Lyset slippes inn ved å gjenåpne stengte vindusåpninger. Ved å se kvalitetene i det eksisterende bygget og løfte frem disse, er et av byens historiske bygg ivare tatt på en ærverdig måte.

◀ 28 | **Hasletre** | Oslo

Hasletre er Norges første demonterbare og ombrukbare kontorbygg i tre. Bygget har tre i alle bestanddeler, fra en bærekonstruksjon i massivtre og limtre til en fasade kledd i trespon. Bærekonstruksjonen består av store standard produksjonsformater og dimensjoner, med minst mulig hulltaking. En innovativ tre-mot-tre forbindelse reduserer behovet for stål med 80% og muliggjør enkel montering og demontering. Sammen med en demonteringsanvisning i byggets FDV-dokumentasjon legger disse tiltakene til rette for ombruk av materialene i fremtiden.

8. Grønn og miljøvennlig

Planlegg for et klima og samfunn i endring ved å fokusere på natur, folkehelse og en attraktiv gåby.

DETTE GJØR VI VED Å ...

- 8.1 **Planlegge områder med tydelige og ambisiøse strategier for å minimere energi- og ressursbruk.** Planlegg funksjonsblandede byområder slik at transport- og energibehovet reduseres.
- 8.2 **Fokusere på gode mobilitetsløsninger for både gange, sykkel, kollektivtrafikk og bil.** Parkeringspolitikk, deleordning for kjøretøy, godt utformede sykkelstativ og sikkerhetstiltak for fotgjengere er eksempler på verktøy som kan benyttes for å øke andelen bærekraftige reiser.
- 8.3 **Legge til rette for fysisk aktivitet.** Utvikle løsninger som fremmer fysisk aktivitet blant innbyggerne. Sikre tilgang til rekreative blå og grønne områder og styrk kontakten med vannet.
- 8.4 **Legge til rette for lune og solfylte balkonger og uterom.** Slipp sol og lys inn mellom bebyggelsen og ned på bakkeplan. Vurder inntrukne balkonger og sprang i fasaden for å skape godt mikroklima. Vurder årstidsvariasjonene.
- 8.5 **Tilpasse seg et klima i endring gjennom å styrke blågrønne løsninger.** Tilrettelegg for biologisk mangfold, grønne omgivelser og god luftkvalitet ved å velge en robust, åpen overvannshåndtering, grønne tak eller vegger, urban dyrking, vegetasjon og trær i byrommene.
- 8.6 **Unngå naturtap og bevar eksisterende vegetasjon så langt det er mulig.** Bruk nye prosjekter til å reparere naturen etter tidligere nedbygging og utbygginger. Vern om eksisterende vegetasjon i byggefasen.
- 8.7 **Integrer bytrær og vegetasjon i gater og byrom.** Dette bidrar til frodige omgivelser, sammenhengende grønne strukturer, nye rekreasjonsmuligheter, bedre bynatur og biologisk mangfold.

§

KPA 2000-2034 § 10 Bolig og bokvalitet

§ 10.2 Kvaliteter ved boenhetene

§ 10.4 Uteoppholdsareal

§ 11 Natur og grønne kvaliteter

§ 11.3 Ny vegetasjon

[...] I områder mellom blå/grønnstruktur skal det vurderes hvordan trær, beplantning og blå/grønne kvaliteter kan styrke forbindelsene mellom områder med blå/grønnstruktur.

§ 12 Overvann og vassdrag

§ 12.1. Overvannshåndtering

[...] Overvann skal søkes utnyttet som positivt element i bymiljøet og styrke lokalt naturmangfold. [...] I "Middelalderbyen" skal overvannshåndtering planlegges i samråd med arkeologisk fagmiljø/Riksantikvaren.

§ 12.2 Blågrønn faktor

Alle planforslag skal dokumentere at Trondheim kommunes norm for blågrønn faktor kan oppfylles ved gjennomføring av planen.

§ 15 Energi og klima

§ 15.3 Materialbruk og utforming for lang levetid

§ 23 Bebyggelse og anlegg (1000) - byggesone 1-4

§ 23.2.2 Bymiljø

a. Ferdselsårer skal utformes som bymessige gater som fremmer gange, sykkel og kollektiv som reisemåte.

b. Det skal avsettes areal for beplantning og møblering i gatemiljøet. Det skal prioriteres å bevare eller plante gatetrær og vegetasjon.

▲ 29 | **Dronning Eufemias gate** | Oslo

Dronning Eufemias gate er utformet som en parkgate med et asymmetrisk gatesnitt. Gata har et bredt, beplantet fortau og god plass til uteservering på gatas solside. Det er plantet en palett av 312 trær, fordelt på 55 arter og sorter, som alle tilfredsstillende mange krav til moderne gatetrær i Oslo sitt klima. Trikken ligger asymmetrisk i gata på en løper av gress, flankert av søyleleik. En hekk av geitved danner et sikkerhetsmessig, men urbant og frodig element langs traséen.

◀ 30 | **Moholt 50150** | Trondheim

Da dette prosjektet ble bygget, var det Europas største massivtreprosjekt. Det består av fem tårn på ni etasjer, med til sammen 632 studenthybler, barnehage, en allmenning og et aktivitetshus med bydelsbibliotek. Den arkitektoniske løsningen tar utgangspunkt i massivtreets egenskaper. Dette preger prosjektets interiør og eksteriør, og gir det en særegen karakter.

▶ 31 | **Ladekaia** | Trondheim

Det rivningstruede lagerskuret ytterst på Østmarkneset ble berget i siste time og har blitt til en berikelse for byen. Gjennom lokalt engasjement for det gamle ammunisjonsanlegget videreføres en viktig del av byens kulturarv. Et avgjørende argument for å tillate næring i friområdet var at tiltaket ville fremme rekreasjon og fysisk aktivitet. Historien har blitt tatt med videre og nye kapitler er kommet til. Byen har fått en ny destinasjon, et trekkplaster som fører seg naturlig inn på Ladestien og inviterer gående inn.

◀ 32 | **Østen for Humlen** | Carlsberg Byen, København

Østen for Humlen er et nytt byrom i Carlsbergbyen i København. Byrommet inngår i et nettverk av uteområder, planlagt for å takle 10-års-regn. Vannmagasiner er utformet slik at de tjener flere behov og inviterer til variert bruk, slik som den nedsunkne fotballbanen i Østen for Humlen. Gjennom kreativ overvannshåndtering med frodig beplantning, har bydelen fått en grønn lomme til rekreasjon i en ellers tettvekst bydel.

Et felles språk

Arkitekturstrategien har en ambisjon om å bidra til et felles språk for alle som deltar i utvikling av byen vår. Målet er å gjøre det lettere å delta i utvikling, utforming og diskusjon om arkitektur i Trondheim. Slik kan strategien bidra til at hvert enkelt byggeprosjekt bygger på litt mer kunnskap og litt mer omtanke.

Aktiv fasade/ Utadrettet fasade

Når overgangen mellom bygg og byrom byr på positive og varierte sanseintrykk, eller inviterer til interaksjon med de forbigående. Aktive eller utadrettede fasader er ofte forstått som vinduer i øyehøyde som synliggjør aktiviteten innenfor, men dette bare ett av mange virkemidler. Fasader som brytes opp med for eksempel dører, portrom, trapper og tiltalende inngangspartier bidrar positivt. Relieff og dybdevariasjon i fasaden har også effekt. Aktive fasader handler samtidig like mye om hva som skjer på bakken. Forplasser, sitteplasser, beplantning og dekkematerialer kan ha stor betydning. Aktive fasader forbindes gjerne med utadrettet næringsliv som kafeer og butikker, men en boligfasade kan også ha aktive fasader, for eksempel ved å anlegge flere innganger fra gate og etablere private forhager.

Arkitektur

Arkitektur er planlegging, utforming og oppføring av byggverk og anlegg. Ordet benyttes både om prosessen fram til ferdig byggverk, det ferdige byggverket og kunnskapen om bygging. Arkitektur omfatter i vid forstand alle våre menneskeskaptede omgivelser, både bygninger og anlegg, uterom og landskap, samt hvordan disse forholder seg til hverandre.

Arkitektonisk kvalitet

Når tekniske, bruksmessige og estetiske kvaliteter forenes i en helhetlig idé som harmonerer med omgivelsene og stedets naturgitte forutsetninger.

Bebyggelsesstruktur

Bebyggelsesstruktur beskriver hvilke prinsipper som ligger til grunn for bebyggelsens organisering. Dette kan for eksempel være kvartalsstruktur, rekkehusstruktur, villabebyggelse osv.

Blågrønn struktur

Nettverket av uterom hvor vann og vegetasjon spiller en viktig rolle, og der overvannshåndtering tas inn som element i utformingen.

Byrom

Byrom er en samlebetegnelse for offentlige rom mellom bygningene, som for eksempel gater, plasser, torg, almenninger, parker og grøntanlegg.

Byvev

Beskriver hvordan byens bebyggelse og forbindelser knytter seg sammen til en helhetlig bystruktur.

Bystruktur og Bylandskap

Bygninger og byrom utgjør bystrukturen, som sammen med den underliggende topografien danner bylandskapet.

Bymessighet	Beskriver fysiske, bygde miljø som gir gode forutsetninger for aktivt og attraktivt byliv. Bymessighet kan oppnås gjennom tydelig definerte gater og byrom med en lesbar struktur som det er enkelt å orientere seg i. Aktive fasader og byrom med møblering, beplantning og god materialbruk bidrar også til bymessighet.
Bygningstypologi/ bygningstype	Betegnelser for bygninger som er oppbygd etter samme prinsipp, for eksempel enebolig, rekkehus, punkthus, lamell, brygge osv.
Dominerende	Når noe er så markant at det preger byrommet eller konteksten det hører til.
Ekspressiv	Byggverk som tiltrekker seg oppmerksomhet.
Fondmotiv	Et fondmotiv er noe som er bevisst fremhevet i enden av en synsakse. For eksempel er Munkholmen og Nidarosdomen fondmotiv i hver sin ende av Munkegata. Et fondmotiv kan også være noe mindre, som en fontene, eller et stort landskapsmotiv som et fjell.
Fortetting	Fortetting er all form for økt utnyttelse innenfor et område som allerede er bebyggt. Bevaring av eksisterende bebyggelse inngår i dette.
Vei og gate	En vei er en ferdselsåre for ulike typer trafikk. Ordet vei er særlig brukt om strekninger utenfor byer og tettsteder, hvor man oftere bruker ordet gate. En vei er primært definert av veibanen, i motsetning til en gate som i større grad er definert av bebyggelsen omkring. Utsikt og vegetasjon kan utgjøre verdifulle opplevelseskvaliteter langs en vei. Gater er ferdselsårer i by og tettbygd strøk som er definert av bebyggelse og andre strukturer knyttet til gateløpet. Gater er våre viktigste byrom. Godt formede gater har gangsoner og møbleringssoner som utgjør naturlige ledelinjer for de som ferdes i gata. Gode gater preges også av aktive fasader og variasjon, innenfor et helhetlig tydelig og ryddig gateløp. Det er mer krevende å oppnå gode gatemiljø når hastigheten på trafikken er høy.
Gatesnitt	Et gatesnitt er et tverrsnitt av gata som beskriver skjematisk og prinsipielt hvordan en gate er oppbygd fra side til side, med bygninger og ulike soner for trafikk, opphold og beplantning, med mer. Et gatesnitt kan vise forholdet mellom bebyggelsens høyde og gatas bredde, eller hvordan gata ivaretar ulike behov.
Gjenbruk og ombruk	Gjenbruk betyr at ting, bygningskomponenter eller materialer brukes på nytt, i stedet for å kastes som avfall. Gjenbruk har dobbel miljøgevinst fordi man både reduserer avfall og slipper å produsere nytt. Den største gevinsten av gjenbruk er vanligvis hvis noe kan gjenbrukes som det er, uten grunnleggende endringer. Dette omtales som ombruk.
Grønnstruktur	Grønnstrukturen er veven av store og små naturpregede områder. Den omfatter typisk parker, friområder, turdrag og andre ubebygde arealer med naturpreg. Sammenhengende grøntstrukturer er viktig for å ivareta naturmangfold, landskapskvaliteter og opplevelsesverdi.
Gangvennlighet	Gangvennlighet oppstår når korte gangavstander og god infrastruktur også kan by på opplevelseskvaliteter som gjør det hyggelig og interessant å gå. Gående beveger seg langsommere enn andre trafikanter og de er derfor mer mottakelige for sanseintrykk. Det som skjer i øyehøyde er spesielt viktig.

Generisk	Pregløst. Mangler særpreg/karakter.
Harmonisk Samspill	At noe passer sammen. Opplevs balansert, samstemt og riktig sammensatt.
Helhet	Å formgi med en bevissthet til sammenhengen man inngår i.
Kantsone	Kantsone beskriver overgangen der en bygning møter et uterom. Kantsonen er et viktig sted ved alle bygninger fordi mennesker liker å oppholde seg der. Du har en vegg i ryggen samtidig som du kan få et overblikk over hva som skjer langs en gate. Byens kantsoner er et naturlig sted å løse praktiske funksjoner som sykkelparkering, passasjer for gående og syklende, uteservering, forhager etc. Gode kantsoner skaper sammenheng mellom det som skjer i en bygnings første etasje og rommet utenfor.
Karakter	De markante egenskaper som definerer hvordan noe skiller seg ut, og eventuelt hvordan det føyer seg inn i en bestemt kategori. Det er for eksempel karakteristisk for låver å ha saltak og å være rødmalt.
Klimatilpasning	Tradisjonelt betyr klimatilpasning at man bygger med løsninger som er spesielt godt tilpasset det lokale klimaet på stedet, gjerne basert på stedets tradisjonelle byggeskikk. I dag favner begrepet også at man tar høyde for klimaendringer som gir mer ekstremvær og konsekvenser som flom, skred, endret havnivå og stormflo.
Kontrast	Når noe skiller seg drastisk ut fra helheten og på den måten fremheves. Det kan være kontrast i farger, form, størrelse eller detaljeringsgrad.
Landskapsrom	Et større område som er naturlig definert av landskapet.
Menneskelig skala	Å bygge i menneskelig skala betyr at man tar utgangspunkt i menneskekroppens dimensjoner og opplevelsen av sted og rom i øyehøyde. Dette har særlig betydning for utforming av bygg og byrom, kantsoner, førsteetasjer og gatesnitt, samt utforming av byggenes interiør og romforløp. Bygninger og byrom som ikke er bevisst på sin skala kan oppleves som fremmede, voldsomme og utrivelige.
Mikroklima	Det spesifikke klimaet i et lite, avgrenset område, ofte påvirket av lokale forhold som terreng, vegetasjon og bebyggelse.
Offentlig rom	Steder som er tilgjengelige for alle.
Opplevelseskvaliteter	Sanseinntrykk som appellerer til oss og påvirker hvordan vi opplever et sted eller en aktivitet. Når farten er lav, for eksempel når man går eller sykler, er man særlig mottakelig for sanseinntrykk, derfor må man ta høyde for opplevelseskvaliteter for disse. Det som skjer i øyehøyde er viktigst.
Relieff	Når en overflate er trukket fram i forhold til en bakgrunn. Relieff i en fasade kan oppnås ved å variere mellom elementer som trekker seg inn i veggen, som vinduer og altaner, og elementer som er trukket ut, som pilastre og balkonger. Relieffvirkning kan også oppnås gjennom materialbruk og fargesetting.
Romforløp	Sammenstilling av ulike rom og hvordan disse forholder seg til hverandre. Kan brukes både om rommene inne i en bygning og om byrom utendørs. Ulike rom spiller ulike roller for å utfylle hverandre og sammenstilles for å oppnå en god helhet.
Siktlinje	En siktlinje er sikten fra et sted til et annet. I Trondheim er for eksempel sikten til fjorden spesielt viktig å ivareta.

Foto: Carl-Erik Eriksson, Trondheim kommune

Sirkulærøkonomi

Sirkulærøkonomi er en økonomisk modell designet for å minimere avfall og maksimere gjenbruk av ressurser. Sirkulærøkonomien legger vekt på å designe produkter og systemer slik at materialer kan gjenbrukes, ombrukes, repareres, oppgraderes og resirkuleres kontinuerlig.

Strøkskarakter

Summen av særtrekk som kjennetegner og til dels definerer et strøk.

Tidsdybde

Refererer til hvordan byen er formet og bygd opp av ulike historiske lag.

Transformasjon/ byomforming

Prosess der et område omformes fra en type bebyggelsesstruktur til en annen. Brukes typisk om industri, transport- og institusjonsområder som omformes til mer bymessige områder. Transformasjon kan også brukes om enkeltbygg som endrer innhold og bruk.

Urbanitet

Begrepet urban brukes ofte om kultur og fenomener knyttet til byer og bymessige områder. Graden av urbanitet henger sammen med graden av menneskelig aktivitet i et avgrenset område.

Universell utforming

Utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten tilpasning og en spesiell utforming.

Visuelle kvaliteter

I henhold til plan- og bygningsloven skal et byggverk ha gode visuelle kvaliteter både i seg selv og i forhold til dets funksjon og dets bygde og naturlige omgivelser og plassering. Ved tiltak som knytter seg til et eksisterende byggverks ytre, kan kommunen i vurderingen legge vekt på hensynet til viktige historiske, arkitektoniske og andre kulturelle verdier. Selv om et tiltak i seg selv har gode kvaliteter, er det ikke sikkert det kan plasseres i alle typer omgivelser. Det kreves ikke at det skal være helt likt sine bygde omgivelser, også kontraster kan være positive, men avvikene må framstå som faglig begrunnede valg framfor tilfeldig utforming.

Eksempelliste

	TITTEL	AKTØRER	STED	ÅR	FOTO
1	Bo01	ARK: Diverse arkitekter	Malmø	2011	Aline Lessner/imagebank.sweden
2	Krambugata 2	ARK/LARK: Pir II BYGGHERRE: Koteng Eiendom AS	Midtbyen	2018	Pir II
3	Carlsberg Byen øst	ARK: Vilhelm Lauritzen Architects LARK: 1:1 landskab BYGGHERRE: Carlsberg Byen P/S	København	2023	Vilhelm Lauritzen Architects/ Sjavit Maestro
4	Bankkvartalet	ARK/LARK: Agraff arkitektur BYGGHERRE: Sparebank 1 Kvartalet	Midtbyen	2010	Trondheim kommune, Byarkitekten
5	Torvet i Trondheim	LARK: Agraff arkitektur BYGGHERRE: Trondheim kommune	Midtbyen	2020	Kristoffer Wittrup
6	Huseby skoler	ARK: Filter arkitekter, SPINN Arkitekter LARK: Grindaker BYGGHERRE: Trondheim kommune	Saupstad	2021	Kristoffer Wittrup
7	Wesselkvartalet	ARK: Vigsnæs+Kosberg++Arkitekter LARK: Gullik Gulliksen (i dag Lark Landskap) BYGGHERRE: Wesselkvartalet AS	Asker	2021	Nils Petter Dale
8	Sjøhagen brygge, rekkehus	ARK: MER arkitektur AS LARK: Bjørbekk & Lindheim BYGGHERRE: NSO eiendom AS	Moss	2022	Håkon Rossebø
9	Åsveien skole	ARK: Eggen arkitekter LARK: Løvetanna Landskap AS BYGGHERRE: Trondheim kommune	Byåsen	2015	Øyvind Blomstereng
10	Nystuveien 35	ARK: 3RW Arkitekter LARK: BYGGHERRE: Newco AS	Bergen	2022	Espen Wilhelmsen/ Wfoto.no
11	Lenagenbukta, rekkehus	ARK: Odd Thommesen LARK: Agraff arkitektur BYGGHERRE: Leagenbukta AS	Leangen	2023	Trondheim kommune, Byarkitekten
12	Grilstad Marina, Havseilervegen	ARK: Lund Hagem Arkitekter LARK: Selberg Arkitekter BYGGHERRE: Grilstad Marina	Grilstad	2013-2019	Trondheim kommune, Byarkitekten
13	Bergs maskinhall, Lilleby	ARK: Skibnes Arkitekter LARK: Asplan Viak BYGGHERRE: Lilleby Eiendom AS	Lilleby	2018	Matthias Herzog/ visualis-images.com
14	Munkhaugveita	ARK: Eggen arkitekter LARK: Agraff arkitektur, Løvetanna Landskap AS BYGGHERRE: Trondheim kommune	Midtbyen	2023	Solveig Dale
15	Vålandtsun	ARK: Haga og Grov Arkitekter AS LARK: Smedsvig Landskapsarkitekter BYGGHERRE: Ineo Eiendom AS	Stavanger	2021	Sindre Ellingsen
16	Kjøpmannsgata Ung Kunst	ARK: HUS arkitekter og KEY arkitekter BYGGHERRE: Kjøpmannsgata Ung Kunst Eiendom	Midtbyen	2021	Kristoffer Wittrup

TITTEL	AKTØRER	STED	ÅR	FOTO
17 Tøyen Torg	LARK: Grindaker landskapsarkitekter KUNSTNER: Mari Meen Halsøy BYGGHERRE: Oslo kommune	Oslo	2018	Damian Heinisch
18 Olav Kyrres plass, St. Olavs hospital	ARK: Frisk Arkitekter (Nordic Office of Architecture, Niels Torp Arkitekter og Pål Kavli arkitekter), Ratio Arkitekter, med flere LARK: Asplan Viak BYGGHERRE: Helsebygg Midt-Norge	St. Olavs	2002 - 2015	Asplan Viak
19 Ruten	ARK/LARK: Space group med Superunion Architects og Vilhelm Christensen BYGGHERRE: Sandnes kommune	Sandnes	2021	Ivan Brodey
20 Fjordhagen, Grilstad Marina	ARK: Skibnes Arkitekter LARK: BYGGHERRE: Grilstad Marina	Grilstad	2018	Trondheim kommune, Byarkitekten
21 Schandorffs plass	LARK: Østengen og Bergo BYGGHERRE: Höegh eiendom AS	Oslo	2009	Østengen og Bergo
22 Vindmøllebakken	ARK: Helen & Hard LARK: Multiconsult BYGGHERRE: Solon Eiendom og Indigo Vekst	Stavanger	2019	Sindre Ellingsen
23 Akka Bakka	ARK/LARK: Pir2 BYGGHERRE: Heimdal Utbyggingsselskap AS	Risvollan	2004 - 2007	Matthias Herzog
24 Lilleby	ARK: Lund Hagem Arkitekter med flere LARK: Asplan Viak BYGGHERRE: Lilleby Eiendom AS	Lilleby	Pågående	Trondheim kommune, Byarkitekten
25 Skur 38	ARK: Hille Melbye Arkitekter, Kristin Jarmund Arkitekter LARK: Lark Landskap BYGGHERRE: Oslo Havn	Oslo	2022	Niklas Hart
26 Konditaget Lüders	ARK/LARK: JAJA Architects BYGGHERRE: By & Havn	København	2016	Rasmus Hjortshøj
27 Dampsentralen	ARK/LARK: Agraff Arkitektur BYGGHERRE: 3T Eiendom AS	Ilsvika	2014	Benedikte Skarvik
28 Hasletre	ARK: Oslo tre LARK: Grindaker landskapsarkitekter BYGGHERRE: Höegh Eiendom, AF Eiendom	Oslo	2022	Einar Aslaksen
29 Dronning Eufemas gate	LARK: Dronninga Landskap BYGGHERRE: Statens Vegvesen region øst	Oslo	2015	Dronninga landskap
30 Moholt 50 50	ARK: MDH Arkitekter LARK: MASU Planning BYGGHERRE: Studentsamskipnaden i Trondheim	Moholt	2016	Ivan Brodey
31 Ladekaia	ARK: Symre arkitekter BYGGHERRE: Trondheim kommune, Thomas Hammeren, John Petter Udness	Lade	2016	Øystein Lie
32 Østen for Humlen, Carlsberg Byen	LARK: Schønherr Arkitekter BYGGHERRE: Carlsbergbyen	København	2019	Schønherr, Juan Palma-Alvarez

Trondheim kommune
Byarkitekten
Enhet for kart og arkitektur
Postboks 2300 Torgarden
7004 Trondheim

www.trondheim.kommune.no